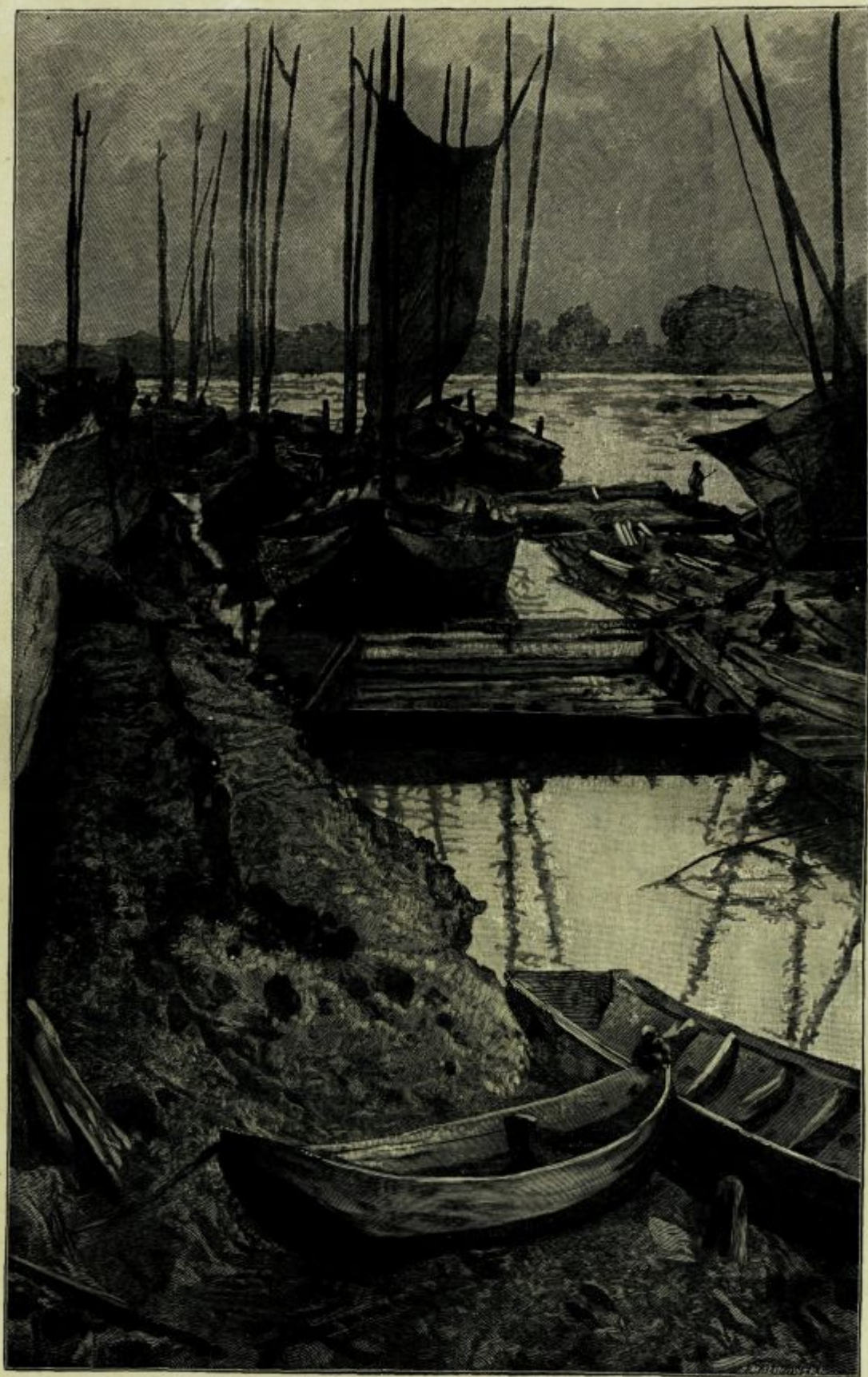

Н. Malinowsky: Ribiške ladje.

Janovo.

Spisal Vladimir Levstik.

(Konec.)

Potegnil si je z roko preko čela in jo pozdravil veselo; če ji ugaja na Janovem? Zardela je sramežljivo; videlo se je hkrati, da je ponosna na svoje mlado gospodinjstvo dostojanstvo in žalostna sama pri sebi; bledica ji je ležala pod lasmi in trepalnice so se napenjale rdeče za dolgimi vejicami. Jakop ji je obljubil šaljivo neomejeno pokorščino; šla sta dol; bela in tiha mu je sedela nasproti. Ciril je gledal mrko in porogljivo, kakor bi hotel reči: „Vredno je — brrr!“ Očividno je bil pokazal železno pest, kakor je obetal večkrat pred poroko. „Svinja!“ je pomislil Jakop. „Prav sem imel: ni pokleknil, preden se ji je približal.“ Govorili so malo. Aga si je prizadevala pokazati možu in svaku, da misli vneto na vse svoje hišne dolžnosti; Ciril je obrnil pogovor nenadoma na Lizo, kakor da bi hotel zapečatiti Jakopa v njenih očeh; ob temnem bratovem pogledu pa je umolknil. Ni se zdelo, da bi Aga zamerila svaku njegovo istorijo; Jakop je opazil to s hvaležnostjo. „Pametna ženska!“ je rekel sam pri sebi. „Revišče,“ si je dodal. „Živel si svoje tiho dekliško življenje — brez posebnega veselja, pa tudi brez posebnih nadlog. — In zdaj si tu, pri sirovini; dala si mu po dolžnosti, kar mu gre in se ne vrne več. Cvet je poteptan brez hvaležnosti in brez ljubezni; kakor da bi ga pomulil vol, ki ne pozna razlike med trenutki.“ Megla se mu je zgrnila pred očmi; s sramežljivo rdečico na licih je občutil vse češčenje, ki ga ni zmogla vsakdanja Cirilova duša. Na koncu kosila je sklenila Aga roke in pomolila z udanim, monotonim glaskom, kakor se je bila naučila v samostanu in kakor je smatrala za pravo, ne da bi premišljala, zakaj; in Jakop, brezbožni grešnik, je molil za njo gorkeje in verneje od brata, ki je opravljal vse verske dolžnosti od nekdanj s farizejsko tenkovestnostjo.

Svežost intimnih dojmov njegovega zakonskega življenja je vidno morila Cirila; stud, ki

sledi v normalnih naturah prvim objemom, je zalival njegove poglede s sito mržnjo, kadar so se ustavili na Agi. Mudilo se mu je v trg; Jakop se je oddahnil na njim, kakor da je odšla nečistost sama. Vse tisto popoldne je presedel ob znojno bolne matere, ki je ležala v polunezavesti; upadle prsi so ji pele z visoko sapo, kalno oko je begalo starki pod stropom za davnimi obrazi. Odpravljala se je, tuja vsem in vsemu, bedna in hkrati častitljiva v tem nestrpnem trganju duše od velega telesa. Zdelo se je, da ne čuti več angelske nege Aginih rok; toliko bolj jo je srebal Jakop, ki si je upal jedva sopsti. Bilo mu je, kakor da vliva zdravila in nalaga obkladke njegovemu lastnemu srcu, in z rosnim strmenjem je motril njen svetniški obrazek v plavi gloriiji. Koliko lepša je bila, nego je opazil izprva! In pobožno je šepetal sam v sebi: „Kako lepa je — kako lepa...“ Zahvaljeval se ji je v mislih namesto matere, ki je ni mogla več poljubiti za njeno dobroto; užival je to svojo sladko hvaležnost in prebolel ob njej turobne dneve laglje in mirneje, zavedaje se, da mora dajati neizkušeni svakinji bodrilen zgled in ji stati ob strani v novem življenju, ki se je obetalo polno trnja in težav; tako ji je hotel poplačati neizmerno bogastvo, ki ga je bila prinesla njegovemu opustošenemu srcu. Z nasmehom, a ne brez srečnega zadovoljstva, je čutil hkrati, da hoče biti tudi ona njemu dobra tovarišica, kakor da bi morala nadomestiti mater ubogemu, izgubljenemu sinu.

IV.

S pusto težo je padlo na Agine rame vse breme skrbi, ki ga je bila pustila stara Janovka tostran groba; Bože, kdaj si je predstavljala, da je tako težko biti omoženi! Kakor vsa godna dekleta, je hrepenela nekdanj tudi ona po nazivu gospa: zvalil bi jo bil na Janovo sam zase, brez Korundove hvale. Ni pa si mislila takrat, da bo morala vstajati prva in hoditi zadnja k počitku,

zabijati vse ure dneva, solnčne in oblačne, bolne in zdrave brez razlike v sivo enakomernost dela in nadzorovanja, morečega v prsih sleherno radost nad življenjem. Prej si je slikala zakon vse drugače: begala bi v belem predpasniku semintja, marljivo in vestno kakor dobri duh ognjišča, in vse bi ji bilo tako nekam lahkotno in veselo; zakaj gledal bi jo drug, ki bi pristopil včasih, da jo nagradi z nežnostjo in prijaznimi besedami. In ljudje bi prihajali v hišo, čudili se dobri gospodinji, hvalili jo Cirilu in mu čestitali; Aga bi zardevala, upirala bi se, na tihem pa bi se ji širila duša od sreče in ponosa. In šele dnevi, kadar bi se peljala z njim v trg ali v mesto! Vsi znanci bi se ozirali za njo in jo kazali drugim: „To je mlada gospa Janova, gospodinja, da jo lahko zavida devet fara! Hiša ji kar cvete pod rokami, in napačna tudi ni, bogme; tič je Ciril Jan, dobro je pogodil...“ Vse, prav vse je prišlo drugače; sreča zanjo, da se je zavedala tega razočaranja le kakor v snu: ni ji ostajalo časa, da bi bila poslušala svoje misli. Puščoba in skrb sta jo zadeli mirno, prizanesljivo in neizprosno kakor tiha voda; nihče ni prašal, ali je zadovoljna, nihče razen Jakopa ni videl, da ji je hudo; delo pa je prežalo za hrbtom neprestano, da je utegnila jedva zajokati v kakem redkem trenutku.

Ciril je bil razočaran po svoje: ker se je pripravljaval v mislih premalo na zakonski stan, je bil stopil vanj s pretiranimi pričakovanji. Prijetnost skupnega življenja z mlado žensko se mu ni zdela sama zase nič posebnega in pogostoma so ga morali tolažiti prijatelji v trgu, češ: vsi smo tako ukanjeni in ogoljufani! Tem prijetneje mu je bilo, da se je udala plaha Aga v svojo usodo brez očitanja in karajočih pogledov; tako je bila mati nadomeščena čez noč, on pa mnogo svobodnejši nego v svojih samskih letih. Aga, ki ni vedela meje svoji marljivosti, je opravila vse namesto njega! Pohajkoval je, košatil se po trgu, strégel svoji nečimurnosti s praznoroko politiko in se štulil v strankarska podjetja, samo da so govorili o njem; tako je stal v ospredju domače javnosti, bil hkrati vse in nič, razsipal denar na desno in levo ter skrbel, da je šlo gospodarstvo rakavo: pot kljub pridnosti mlade žene. Za njegovim hrbtom so majali znanci z glavami in prestopovali, da bo Janovo v treh, štirih letih na bobnu; kaj neki misli, ko vendar lahko izračuna na prste? Toda Jan ni mislil, niti ni računal; številke dolgov so mu bile lahkomisleno

merilo za vrednost imetja, in čim glasneje je škripal krov pod bremenom, tem rajši se je ogibal računov; kakor da mora priti zdajci rešilni, čudežni uspeh in bogastvo čez noč, se je udajal usodni brezskrbnosti, tolažilni vodnici v propast. Le doma ga je obhajalo večkrat tesno razpoloženje; a v takih trenutkih je dobro imeti mlado ženo: podnevi ji godrnjaš, zvečer jo ljubiš, da mine čas. In Aga je prenašala potrpežljivo eno kakor drugo.

„Veš, kako se mi zazdi včasih?“ ji je rekel Jakop nekoč iznenada. „Človek bi rekel, da imaš dva moža: Cirila za pravice, mene za dolžnosti. Ampak, ne misli, da se hočem hvaliti; saj vem, da storim vse premalo!“ „Ej, da,“ je pokimala Aga otožno, „dolžnosti je vedno toliko več nego pravic! A ti se lahko hvališ: sama ne vem, kako bi opravila brez tebe. Prav za deklo bi se štela pri hiši, če bi tebe ne bilo.“

Pogledala je v stran, trepalnice so ji vzdrgetale. In Jakop je pomislil z bratovsko mehko, da govori resnico: nihče razen njega ji ni drugoval, nihče pomagal nepozvan, nihče je ni častil s tako rahločutnim spoštovanjem kot gospodinjo. Vedela je, da jo gleda s tistim viteštvom, ki ga je poznala iz povesti; dokazal ji je bil in obljubil mu je hvaležnost v dnu srcu. Stari Korunda, ki se je večkrat oglasil v prvih mesecih, jo je našel čisto samo v hiši; oči so se mu zasvetile kakor volkodlaku in Bog zna, kaj bi se bilo zgodilo. Takrat pa, ko je že obupala, da bi se ga mogla rešiti, je prišel Jakop, čisto nepričakovano, od samega neba poslan. Prijel je starca za vrat, potegnil ga v vežo in zaprl vrata za seboj; slišala je šepet, pljusnilo je parkrat — nato so zabobnela hišna vrata svečano in odločno: nikdar več... Moral je bil slišati o čudnih stričevih navadah, nemara je celo pazil nanj, ker ni zaupal njegovim posetom; in vendar ji ni omenil z nobeno besedo, ne prej, ne pozneje!

Ljudje so ji slikali bodočega svaka kot hajduka in prepirljivca: za kriv pogled — pest pod brado, za žal-besedo — stol nad glavo; toda kako se je umel krotiti, če ga je zbadal Ciril, morda zaradi slabe vesti, ker se je držal doma zaradi Age! Čutila je, da prizanaša njej, ne njemu. Le enkrat je vzrožil; brat je bil prišel h kosilu ves nataknen, dobra juha mu je bila neslana, pa je vrgel krožnik ob tla in zarohnel nad Ago: vsaj kuhati naj bi znala ženska, ki pride k hiši brez vsega. Jakop je vzrastel kakor steber, oči so mu

potemnele in bled je bil ko smrt; Aga je zaječala, meneč, da udari. Toda premagal se je; stopil je k omari, vzel nov krožnik, postavil ga pred brata in mu nalil juhe; osupli Ciril je buljil brez besede. „Jej!“ je ukazal Jakop. „Kako? Kaj?“ je poizkusil Ciril. „Ti boš mene...“ „Pravim, da jej, če hočeš sebi dobro,“ je ponovil brat z mirnim glasom, motreč ga nepremično. „Jej, ako veruješ v Boža; drugače... Tako je prav; in Ago spoštuj, ker je nisi vreden — ne, nisi! Brez vsega je prišla, praviš; kaj pa tisto, kar je prinesla? Pokaži tisto: kje imaš, kam si dal? Da se ti ne smili: ali je ne vidiš, kakšno življenje živi, reva, ki dela pokoro zate od jutra do noči? Kri pije živemu človeku, lopov, in ne ve, kaj dela...“ Cirilove oči so se zablisnile zlobno; odložil je žlico in zapiskal s tenkim glasom: „A? Tako! Glej, glej: pa ne, da bi — tisto tako —?“ Jakop ga je pogledal kakor otrok, ki težko umeva; položil mu je dlan na usta: „Brat, ne povej do kraja, da te ne ubijem; saj veš, greh bi bilo vseeno. Nič drugega ni, le moja roka je nad njo; dokler sem živ, ji ne boš delal krivice. Malo je, a zate dosti.“ In jedli so, kakor da ni bilo prepira; samo Cirilu so se rame tresle. Bal se je bratove jeze; a mrzil ga je poslej še huje sam pri sebi in ljubosumnost je začela vrtati v njegovih pogledih. Tri dni ga ni bilo domov takrat; jokalo je pijan po gostilnah, slinil se pri Tinčku okrog Lize, tožil ji, da ima Aga brata, in izginil jadrno, ko je zagledal med vrati Jakopovo postavo.

Aga je ugibala dolgo, kaj je hotel Ciril s tištinimi besedami; šele proti večeru se ji je zdanilo. Sklenila je roke in se zgrozila: „Jezus, kje more misliti? Tak niti tega mi ne privoščim!“ Vso blazino je najokala tisto noč, ponavlja se si vse nedolžne pomenke s vsakom: tako pametno govorita vedno, Bog sam jima je priča! Le včasih ji pripoveduje Jakop kakor otroku: povest gore Oljke, ki temni tam onostran hriba, pravljico o skalni Krvavici, po kateri je pahnili hudici svojo mater, da se vidijo rdeči sledovi še današnji dan... In kadar sta sama ob nedeljah popoldne, igra ona na klavirju stare valčke, Jakop pa hodi okrog hiše, puši pipo, posluša in prižvižgava. In takšno podtikanje! Komaj se je potolažila. In bila je svaku še prijaznejša, kakor bi ga hotela odškodovati za krivico; Jakop je gledal ganjeno, kako se ji razcvita lepota od dne do dne, in ji služil v zahvalo za njeno mirno bližino z verno in udano zvestobo. Liza ga je čakala vedno česče zaman; po dolgem obotav-

ljanju se je vračal v njene objeme tem gotoveje, a s težkim srcem in z zavestjo, da greši zoper tiho zvezdo, ki mu sveti. Ta zavest in sovraštvo, ki ga je pograbilo, kadar ga je zmotil bratov prihod nepričakovano sredi razgovora z Ago, sta bila prva znaka nove ljubezni.

Zaradi Lize ga je pekla vest; ljubila ga je blazno, a resnično in globoko. Z njim je bila uničila svoj ugled do kraja in njiju paganske noči, v katerih je žarela zavist starikavih devic, tudi če ni sijala nobena zvezda na nebu, so bile najnevarnejše orožje njim, ki so želeli v Selo učiteljice brez spola in mladosti. Brljavi Meža ji je prečital nekoč cel zapisnik njene ljubezni; manjkalo ni skoraj nobenega dogodka. Smejala se je krepostnikom v obraz, tajila smelo vse in grozila obrekljivcem; v resnici je trpela kruto, zaklinjala se sama pri sebi, da pljune Jakopu v obraz, in bledla koprnenja, kadar jo je zanemarjal. „Ali veš, da norim zaradi tebe?“ mu je govorila. „Nič se ne boj; prej hočem končati. Saj moram umreti: prerada te imam; mislila sem, da utešim svoje srce z ljubeznijo, zdaj vidim, da ga ozdravi smrt edina. Le še to jesen bodi moj. Ljubček sladki, le še to zimo; kadar pride pomlad, si nakitim lase s prvimi zvončki in spustim s sebe srajčico doli ob tolmunu, kjer je najbolj črn in globok: tam, kjer sva se ljubila... Naj se nagledajo, ko me najdejo. Naj me vidijo vsi, ki so lazili za mano po tej dolini — vsi, ki so me klicali zaman, ker sem tvoja, tako vražje tvoja, kakor ne bo nikdar nobena druga...“ „Moj Bog, kakšne avše ste ženske!“ jo je karal Jakop, dušec njeno brezumno jecljanje s poljubi. „Za en sam sestanek vam je prekratka noč, kadar pa premislite svojo ljubezen v vsej njeni brezmejnosti, se vam namah tako strašno mudi umreti. Ali se nič ne bojiš, da me prepodiš s takšnimi mrtvaškimi fantazijami?“ „Oh, tebe ni treba več poditi!“ je zaihtela Liza, vijoč se mu ob prsih. „Tvoja navada me objemlje, kadar si z mano; tvoje srce je daleč od mene. Tam gori je na Janovem, pri oni plavolasi; pred njo se valja v praznih željah. Povej, kaj te žene k Agi? Mari nisem lepša od nje? Ali ti nisem dovolj mlada? Morda ti ni dovolj vroča moja ljubezen? Me hočeš li še slajšo — še grešnejšo? Govori! Ukazuj! Ah, biti hočem iznajdljiva kakor copernica, ki snubi svojega hudiča. Čemu hrepeniš po njej? Saj pravijo vedno, kako hladne so plavolaske; imela sem prijateljico... In Aga je vendar žena tvojega brata!“

Zgodilo se je tuintam, da se je zagnusila Jakopu ta pranaturna strast, ki je bruhala vsak dan smelejša podkupovanja in hudobnejše očitke; pahnil je Lizo od sebe, opljunil jo s psovko, sirovejšo od njegovih misli — in utonil, preden je vedel, kaj dela, v omami njenega zaljubljenega telesa, ki se mu je vilo naproti. Čutil je, da nima še tiste ohlajene sitosti ki pogleda in gre mimo; zato se je oglašal tem redkeje. Vedno številnejša in vedno brezuspešnejša pisemca, zoperna od slabega parfuma, s katerimi se je plazila njena mati okrog hiše. Liza ni bila tisto, česar je potreboval: bila je tako nepodobna Agi! Največ mržnje do Lize mu je budila zavest, da je včeraj sam iskal, kar meče danes od sebe, in da je ravno obraz svakinje angel varih, ki ga plaši iz zapeljivkinih rok; in vedno razločnejše se mu je razodevalo njegovo hrepenenje po Agi, kadar je pomislil, da ve njena nedolžnost za to grešno ljubezen in ga vendar ne prezira zaradi nje. Zakrival si je oči, risal si v srcu vse njene črte in šepetal njeno ime. Kaj bi z njo, ako bi ga uslišala? Kdo ve, morebiti bi samo klečal pred njo in ji poljubljal roke, kakor dve svetinji.

Bilo je jutro v novembru; Jakop se je vrnil na Janovo in stopil v izbo, nosnice še polne vonja Lizinih las. Aga je sedela v naslanjaču, z obrazom proti oknu, sklonjenim na kolena; pleča so ji odskakovala v enakomernih presledkih in solnce se je lovilo v svetlih laseh, zibajočih se semintja; tiho, bolno ječanje je polnilo sobo: Aga je plakala! Cirila ni bilo nikjer; gotovo je vstal slabe volje, začel prepir, ozmerjal ženo in se potepel tolažit dušo. Jakop je zastokal po njem: raztrgal bi ga bil in se povaljal od zadovoljstva; Skočil je k njej, pokleknil, preden se je zavedel srce, pravkar polno ljubečih sanj, mu je prekipelo. „Aga, Aga! Zakaj so te priklenili k temu človeku! Zakaj moraš biti njegova — zakaj moram jaz gubiti dušo in iskati pozabljenja v nečistem naročju, ko bi rad trpel na vekov veke za en sam žarek tvoje ljubezni. Izbriši ga, Aga, iz svojega srca: kar je poteptano, je razvezano; in bodi moja! Bodi moja, v mislih vsaj: da se smem skriti o polnoči v najglobji gozd in sanjati na mrzlem vetru, da poljubljam zemljo, kamor si stopila... Aga, revica! Ali veruješ, da te ljubim sveto in ponižno? Daj, laglje nama bo živeti obema...“ Bog zna, kaj bi bil še najeceljal; takrat pa je kriknila svakinja v blede grozi, udarila se po očeh in zbežala v drugi kot. „Za Boga, Jakop!“

je šepnila drhteč kakor trepetlika v burji, „kaj ti je vdahnil izkušnjavec? Ali ne veš, kako strašna je prisega zvestobe? Niti jaz, niti živa duša — sam Bog me je ne more odvezati! In ravno ti moraš priti: tako hvaležna sem ti bila, tako vesela... Ne, preden bi privolila v to —“ se je prekinila kakor da bi bilo moči privoliti v ljubezen. V muki ihtenja se ji je vzpel pred svetlo steno život v tesni črni obleki; Jakop je zastokal in udaril s čelom ob tla: opazil je bil prvikrat, da nosi novo življenje. Drgetaje kakor otrok je izsul ploho prošnja, izpovedi, skesanih molitev; obljubil je pokopati v sebi, kar je govoril, častiti jo kakor mater božjo in ji služiti svoje žive dni. Potolažil jo je trudoma; nazadnje sta sedela spet na zofi in govorila kakor vsak dan, le ganjeno smehljanje njenih modrih oči, neposušene solze na njegovem obrazu in tiha sladkost v dušah obeh je pričala še o krivdi in odpuščanju.

Odkar je vedel Jakop, da je Aga mati, ni poznalo njegovo češčenje več meja, njegova pažnja več nobene mere. Čuval jo je kakor bolnika, zasedoval jo z gorkimi rutami, smešil se pred družino in bratom. Bitje, klijoče med njenimi ledji mu je bilo božje in posvečeno; mislil je koliko usode in kakšna brezbrežnost nād spi v nerojenem plodu žene; toliko da ni klečal pred njo in prisegal v molitvi, da ga hoče varovati kakor zrenico v očesu in popraviti na njem, kar koli je zagrešenega na starem pokolenju. Živi duši ne bi bil verjel, da Agin otrok ne bo naj-srečnejše vseh bitij pod širnimi božjim solncem; namesto Cirila, ki se je ogibal žene in jo preziral v njeni nosečnosti, je užival on vso slast namišljenega očetovstva. Zraven se je srdil na Lizo: kje bi mogla biti ona tako nežna in svetniška v svojem materinstvu! In neko noč, ko je zamrznil prvikrat decembrski sneg, se je odpravil po dolgem času na svoj poslednji sestanek z učiteljico. Liza ga je čakala v gozdnem klancu, stisnjena k debeli smreki, da jo je komaj videl v mesečini; vroče telo ji je drgetalo v siromašnem kožuščku in glas se ji je tresel od mraza. Prosila ga je vsaj poljuba, vsaj dobre besede; le na roko ji naj dovoli pritisniti usta. Izmučena kakor košuta, ki jo gonijo polnočni psi, se je krivila pred njim na kolenih, hripala, prosjačila, butala s čelom v zamrzlo gaz; toda Jakop se je držal neizprosno, oborožen s svojo novo krepostjo in obsipaje jo z neusmiljenimi očitki. „Tega nisem iskal!“ je sikal vanjo, „to najdem povsod — pri vsaki!“

Zadnja ura.

Mari hočeš, da poginem ob tebi? Išči si drugih, nenasitnica; ali čakaš, da te zbijem, kakor se spodobi vlačugi?" In bliskoma ga je pograbil zverski gnev. Liza ni jeknila, ko so padale njegove pesti po udih, ki jih je poljubljal v nočeh strasti. Ko je nehal, je zajokala tiho in turobno: "Torej moram umreti... V mrzli zimi, v temni noči, brez besede za vso ljubezen!..." Na vrhu griča je začul Jakop iz gozda strašen jok — kakor kosa ob mozgu duše. Drugo jutro je zvedel, da je Liza že tretji dan odpuščena iz službe. Toda smrti ni poiskala; pretežko je bilo umreti, dokler ni bila izpraznjena čaša muke in zavisti nad ljubeznijo, ki je gorela drugi: trpljenje pa je ženski druga pohota. Jakob si je oddahnil in ni mu je bilo žal.

Težka ura Janove Age je našla Jakopa ozdravljenega in prerojenega. Negotova hrepenenja so bila ugasnila v njegovem srcu, poznal je svojo skromno srečo in čutil svojo veliko dolžnost. Dočim se je zanemarjal Ciril čimdalje bolj, je ležalo na njegovih ramah vse breme gospodarstva; izkazal se mu je kos. Kadar je stopil pred hišo in se ozrl naokrog, so ležala pred njim polja in bregovi resno in stvarno kot torišča dela do sivih dni, žejna njegovega znoja. Nikaka tajna duša ga ni več klicala iz host in od ovinkov vode med travniki; čutil je z jasno in svečano udanostjo, da je duša teh reči njegova lastna in da mora izžeti vanje svoje srce ter zalepiti s svojo krvjo razpoke v temeljih očetove hiše, ker je takšna dolžnost človeka do njegove grude. Poslušal je utripanje svojih žil: kakor da bi zvonilo nekaj bronastega, močno, kruto in pohlepno; natezal je mišice: kakor udelane mišice vola, voljnega vleči sleherni tovor. Bil je kmet, vrnjen svoji zemlji; modroval je s starimi dedci, ki so ga začeli spoštovati, in kadar je prišel v trg, je gledal gospodo preko rame. Vandrovcev in pohajkovačev ni več trpel okrog sebe; edini prijatelj, ki ga je obdržal iz prejšnjih dni, je bil orjaški Frbenkelj, a tudi on ni smel sedeti več pri njegovi mizi. Poleg poljanske ošabnosti, ki je venčala njegovo prerojenje kakor maj dogotovljeno zgradbo, pa se je večala v njegovih prsih tiha, čakajoča ljubezen do Age; njen hvaležni smehljaj je bil vsa skrivnost njegovega zdravja.

S parom konj je drevil tisto jutro po zdravniku; nato je stal pod oknom, poslušal z gostim

znojem na čelu Agin materinski stok in ječal sam od hujše muke, predstavlja si njeno nežno telo, kako se krivi in škriplje v bolečinah. Trajalo je dolgo večnost, nazadnje je utihnilo vse, le ženske so momljale v veži veselo in skrivnostno. Jakop je stopil v hišo, da si naliže brinjevca in odpelje zdravnika domov. Doktorja še ni bilo spodaj, a brat je čakal v izbi ves napravljen; bled je bil in zmeden. "Nazaj ga mislim spraviti sam," je dejal Ciril. "Posla imam v posojilnici." Jakop je pomeril njegovo upadlo obličje: hiral je zadnje mesece in črte mu je dolbla pozna skrb, odkar so čivkali vrabci o bližnjem posojilniškem polomu. "Prideš danes še kaj domov?" je prašal porogljivo. "Čudim se, odkod veš, da ti je žena na porodu." Ciril je zarežal zlobno: "Saj opraviš ti vse namesto mene; kdo praša za gospodarja, ko je Jakop zmerom doma. Škoda! Še sina bi bil rodil namesto mene." Jakob je slišal samo prvo besedo. "Sin je?" Toliko da ni zavrnil. A že je stopical brat za starim doktorjem, vihajočim si roke ob kosmatih porodniških šalah. Sin, slava Bogu! In vse je bilo po sreči! Jakop je zaklenil vrata in pomolil iz dna svoje neverne duše od brezumnega, otroškega veselja. Popoldne, ko je smel k mladi materi, je sedel sklenjenih rok ob vekavi, rdečekožni stvarci, romal s pogledom od novorojenčka k Agi in nazaj ter mrmral polglasno in zamišljeno: "Nič se bati, Aga, nič bati, dokler sem jaz na svetu! Tvoj otrok bo srečen in tebi pojde bolje, ki zaslužiš kakor nihče nikoli... Takšna je moja volja in tako se zgodi, amen! Vse svoje življenje posvetim v to, vso moč, kar je čaka v mojih žilah. Hvaležen sem ti, Aga, kakor materi, da me je rodila: zaradi tebe sem postal drugačen človek. In tako srečen sem, Aga, tako dobro mi je pri duši." Na njenem bledem licu je poskočil smehljaj; iztegnila je šibko roko proti njemu. Jakop se je sklonil in poljubil bele prste nerodno, pobožno in sramežljivo; spomnil se je boleha-vega brata, ki sedi najbrže v trgu in se široko-usti med svojimi škrici. Kdo ve, morda leže kmalu in stori, kar je najbolj pametno? mu je prišlo na um. In z zmagoslavnim, lokavim bleskom mu je švignil pogled po njegovi ženi in skozi okno po Janovini; gorkota mu je bušila v glavo ob prešernih misli; kako se razkorači takrat sredi hiše in dvigne vso to srečo v svoj silni, rešilni naročaj.

Tetin Tone.

Spisal dr. Ivo Šorli.

Študija.

Na brdu, nedaleč nad vasjo in le streljaj od naše velike bele hiše je stala kočica moje tete, nekdanja klet: s poti noter zakajena, nizka kuhinja in za njo majhna, a zelo prijazna svetla soba. Spodaj pod njo shramba in ozek hlev za ovce, gori pod slamnato streho en sam velik prostor, kjer sta spala vsak v svojem kotu teta in njen sin Tone. V položni strmini pod kočico precej obsežen travnik, ves posajen s sadnim drevjem, nad kočico do gozda nekaj njiv in zopet gladek travnik z enim samim velikanskim orehom, okrog kočice same pa majhna ravnica, obrasla vsa tudi okroginokrog s sadnim drevjem.

Na sredi te mehke zelene in vse sočnate tratice je bil napravil Tone dolg stol z naslanjalom in z veliko škrljasto mizo spredaj, in tam smo se zbirali tiste lepe čase njegovi prijatelji: otroci iz cele soseske, norci iz petih farâ, žandarji iz vasi na potu v gorsko selo pod Jalovnikom, vojaki, ki so prišli iz mest na dopust, po vseh drevesih naokrog in gori po gozdu in po grmičevju na levi strani kočice stotero ptic.

Zakaj otroke in norce ter žandarje, vojake in mile ptice si je bilo izbralo od začetka njegovo čudno srce, — bitja z dobrimi in nedolžnimi srci ali s pisanim perjem... Navadnih ljudi v vsakdanji obleki se je samo od sebe ogibalo to njegovo srce, plaho in nerodno, ker je čutilo, da padajo nanj njihovi trezni, pol začuden, pol pörogljivi pogledi in da se le ne more, kakor bi rado, splaziti mimo njih neopaženo ob stenah tega sirovo razsvetljenega življenja...

Pa ga je prevarila velika večina tudi nas, ki nam je tako zaupljivo verjel, in drug za drugim smo mu odpadali od srca...

Najprej mi otroci. Toliko let nam je pripovedoval z lepo vero čudovitih povesti o vedomcih in škrtatih; toliko let nam je dajal lešnikov in svojih debelih rumenih sliv, ki jih je imel samo

on takih; toliko let nam je slikal velikonočnih piruhov, kakor je znal to samo on; delal nam je raglje in loke, ki so nesli daleč kakor puške, in prinašal nam je z Jalovnika čudovito velikih očnic. Pa smo šli in smo mu skrivši pobrali — prepovedan sad — vse debele sočne hruške z malega drevesca, ki je bilo to leto prvič obrodilo, — niti ene nismo pustili, da bi bil vsaj pokusil, ko se je tako veselil. Od takrat nas je smela v paradiž samo dvojica, trojica, ki smo se izpričali bolj nedolžne.

Norci, ki so imeli pri Tonetu pravo zbirališče, so bili: Bizjakov Peter, neumni Cesar, neumni Ivanček, bosí Juri, Seljakov Tomaž. Vsak od svoje strani, kakor da so se zmenili! In Tone se je od srca veselil njih pametnih besed. „Peter, kam greš?“ „Kaj bi siromak siromaka vprašal!“ Tone vidi v tem odgovoru toliko razuma, da se ne more načuditi. Ali: stari Strnad se je hotel pozdeti in je vprašal Ivančka lani v nedeljo po maši sredi med ljudmi, ko je ta hodil od enega do drugega, češ: „Daj neumnemu krajcar!...“ „Kako si pa ti neumen postal, Ivanček?“ „Pameten sem nehal biti. Tebi, Strnad, se tega ni treba bati!“ Tone je bil bolj vesel, nego da bi bil desetak našel. Ali: Seljakovemu Tomažu je bil Tone sam ponudil veliko skledo skute, ko je prišel lačen od nekod. Tomaž je pojedel vso skledo in je popil še velik korec vode na vrh. Grozno ga je začelo viti in život se mu je strahovito napel. Tone si ni znal drugače pomagati, nego da je Tomaža povezal okrog trebuha z debelo vrvjo. „Ali je bolje, Tomaž?“ „Bolje ni, a bolj gotovo je!“ Tako je Tone nabiral modre izreke norcev in se jih je veselil. Toda napravili so mu jo tudi oni: nekoč so se zbrali, ko je bil Tone odšel v gozd. In domislili so se norčije: Ivanček je bil svoje dni bogoslovec in se mu je zmešalo tik pred novo mašo. Pa so mu šle še

vedno latinske besede po glavi in napotil je bil druge, da pokopljejo Jurja. Tik pod Tonetovo hišo so izkopali grob, in Tomaž je že tekel zvonit, ko se je vrnil Tone in je preprečil nesrečo. Pa je nespametneže razpodel in jih ni maral več okrog hiše.

Žandarji in vojaki so se mu zdeli čudovito lepi. Žandar je imel svetlo petelinje perje za klobukom, vojak pa plavo suknjo in še rdečo vrvico s prelepimi kroglicami čez prsi. Pa celo Brginčev dragonec z rdečo kapo in rdečimi hlačami ter sabljo do tal! Tone jih je vse slikal: rdeč in plav svinčnik si je bil kupil in napravil jih je vseh vrst po asirskem načinu: obraz sem proti človeku, noge po poti naprej.

Pa stopi neki dan nov žandar k njemu, se ogleda in pravi, da mora po dolžnosti javiti na davčno oblast, da to ni več klet, ampak hiša, ko so v njej ljudje in da bo treba plačati višji davek. Tone ni mogel verjeti, da so tudi žandarji tako hudobni ljudje. Če je zagledal poslej katerega, da je prihajal, je hitro zavrtel ključ v vratih.

Končno se je tudi vojakom rajši izognil. Eden se mu je bil pobahal, kako grešno veselo žive po mestih in o čudnih ženskah mu je bil povedal. In Tonetu so se vsi zagnusili...

Tone — ali smo bili bolj krivi mi: otroci, norci in grešniki, ali si bil bolj kriv ti, ali ni bil kriv nobeden?

Nočem te primerjati s hrastom, Tone: zdi se, da se hrast zaveda svoje nesklonljivosti in da je ponosen nanjo. Kakor dren si bil: zraste tako in mu je vseeno, ali se ga razveseli žličar, ko ga najde v hosti ali ga kolne kmet, ki bi rad zvil njegove veje, da more z bremenom skozi goščo... Ali je to topost ali je modrijanstvo? Ali celo že malo norosti?

Ljudje so sodili, da je pri Tonetu to zadnje. Kak človek je to: rečeš mu eno samo besedo, napraviš mu eno samo krivico, še tako majhno in mogoče da še krivica ni, pa strese z glavo, reče besedo in ne premakneš ga več.

Ali Tonetu je to vseeno: rad je bil, da je prišel kdo, ki mu je bil po srcu. Toda če ni tako, je pa tako in je tudi prav. Če človek ni, kakor si si ga ti mislil, da se ga veseli tvoje srce — Bog je ustvaril še dovolj drugih in še lepših stvari, da lahko pogrešaš človeka.

V hlevu ima cel trop ovčic in ljubeznivih jančkov. No, ovce so bolj za potrebo — tudi nad njimi je greh, čeprav ovna v svojem hlevu

ni nikdar trpel, — toda z nedolžnimi jančki je samo in čisto veselje. Z jančki in ptički! Ptičkov ne pozna samo vseh po imenu, tudi vsako jajčece in vsak njih glas pozna. Cela slavčkova pesem, — kakor da čuješ pevčka samega! Obrne hruškov list v ustih in premotil bi te: to je kos, to je penica, to škrjanček, sinica, ščinkavec, — kalindebeloglavec pride sam pogledat in tehta človeka s poševnim pogledom: tak, ali si res kalin ali se samo pretvarjaš?

In še eno lepo veselje je na svetu: zvonovi! Najlepši domači: pim-pav-lam-pim-pav-lam-pim-pav-lam. Ali tudi na Grahovem in na Mostu lepo pojo. V nedeljo bi jih šel lahko poslušat v Podbrdo: če vstane zjutraj ob petih, ob desetih je gori; v nedeljo teden pojde spet enkrat v Roče, v nedeljo tri tedne na Ponikve, — na božji poti na Sveto Goro lahko pobere celo Čepovanske in Grgarske. Na orgljice jih človek ujame in jih posluša doma.

Tako je bil postal Tone tudi muzikant: orgljice niso bile dovolj in spomnil se je, da bi si kupil harmoniko. Dolge mesece je spravljaj denar in končno je pisal po take, da jih ni še nikdo videl v teh krajih. In najprej je na njih samo zvonil... A prsti so sami grabili globje in globje v glasove in prišlo je samo, da so vreli akordi iz njih. Naprej ga je le gnalo: če je bil na dnini še tako daleč, — po večerji je hitel domov, je sedel pred svojo samotno hišo in je godel, godel pozno v noč, da se je slišalo tja v dolino in celo v breg na oni strani vode. Ljudje so poslušali... Pa so ga začeli vabiti, da bi prišel gost tudi na ženitovanja in po gostilnah. V gostilno je rekel ne, in je bilo odrezano; na prvo ženitovanje pa ga je po dolgi prošnji spravil Mohorač: cel petak mu je pokazal, ko ni bilo mogoče drugega dobiti. „Za petak se ubijaš po dninah štirinajst dni — tu ga boš imel za eno samo noč. In še dobro naješ se zraven in napiješ, Tone!“

Ne pije ne. Pil Tone ni. Zaman so mu ponujali na ženitovanjih, kamor ga je zdaj že vse prosilo. Zakaj plesalci so pravili, da mu ni para, — kar samo se vrti, če on gode. In kakor da niso harmonike, tako milo da se glasi... A njemu je bilo na takih gostijah tudi ugodno, ko ni bilo tistih grdih besed kakor po krčmah.

Pa se je zgodilo po nesreči, da so se ljudje na Hvalovi ženitnini preveč napili in začele so se nespodobne reči: vpricho vseh so se stiskali moški

in ženske in govorili so zelo grde reči. Tone je gledal samo v harmoniko, a ušes ni mogel zapreti. Naenkrat je potisnil harmoniko skupaj, je vstal in je šel — vsako ustavljanje je bilo zastonj.

Odtlej ga ni videl nihče več s harmoniko izpred njegove hiše.

Celo njegova mati ga je po strani gledala, če so prišli ljudje in so morali zopet oditi.

„Koliko si zaslužil prej brez vsakega truda! Saj imajo prav, če pravijo, da si norec!“

„Zaslužim lahko brez greha!“ je odgovoril trdo.

ln zaslužil je res. Gospodarji so se le trgali zanj. Ne samo, da je podelal za dva, tudi druge je poganjal. Posebno ob košnji!

Saj veste, kako se kosi? Prvi kosci se postavijo spodaj ob robu senožeti in prične. Ko je pet šest korakov notri, se postavi drugi nad njim in zavijti koso. Tako za njim tretji, četrti, da se napravi poševna črta iz mož. Prvi je zdaj prišel do konca in zadnji gori je šele začel. Zdaj gre prvi nad zadnjega, si obriše koso s travo, jo nabrusi in stopi v red. Če je le eden hitrejši od drugih, žene spodnjega pred seboj in gornji se mora podvizati, da ga dohaja, drugače se vse zmede.

Tonetu je bila košnja igrača in tudi govoril je malo. Drugi pa so bolj in bolj grdo gledali. Že so se slišale pikre opazke, a naravnost se ni upal reči nobeden, ker jih je ustavljal pred Tonetom čuden strah, ker so se bali zamere gospodarju in ker je bila pravica za Tonetom.

Enkrat pa je izbruhnilo: Ančkin Jože, star dninar, ne preveč len in ne preveč priden, se je oglasil. Tako da se on ne bo več dal goniti in kjer bo Tone, da on ne pride več. Senikar je potrdil te trde besede in zdaj so vpili vsi vprek.

Tone je stal molče med njimi. Njegova orjaška postava se je bila nekoliko upognila, drugače tako dobre oči pa so dobile trd izraz. Še malo in zadel si je koso čez ramo in je odšel brez besede.

„Ti norec ti, pa že spet greš!“ je zaslišal za seboj.

Drugo nedeljo, ko so gospodarji iskali koscev, je bila vsaka prošnja zastonj; kdor mu je rekel, vseeno. Zmajal je samo z glavo in je šel dalje.

Ali Zaplotnik v mlinu je bil pameten mož. Po litanih je ustavil Toneta in mu je rekel:

„Poglej, Tone, jaz imam senožet v Dolincah — —“

„Ne pridem!“ se je odrezal Tone.

„Čakaj no, da ti povem. V Dolincah imam senožet za šest koscev. Pokosi jo sam in plačam ti šest dnin.“

„Tudi ako jo v treh dneh pokosim?“ je vpral Tone počasi.

„Tudi če jo v dveh. To je tvoja stvar. Jaz bom še na boljsem zastran hrane!“ se je zasmejal Zaplotnik.

Tone je pokosil v dveh dneh — še pri luni je delal, — in Zaplotnik mu je pošteno izplačal šest dni.

Zdaj je hodil Tone samo še tako po hišah. Delal je načez in več je zaslužil. Gospodarji so se že bali, nezaupljivi kakor so proti novotarjam, pa naj so jim videti celo na korist, — gospodarji so se že bali, da se oprime še kdo te nove navade. A ljudem je košnja vesel posel in rajši malo manj denarja, da je le zabavno in ne preveč težko! In tako je veljala nova postava samo za Toneta.

Oddan je bil že za tri tedne naprej, a nazadnje je prišla vrsta tudi na starega Tomažka.

Tomažek je le težko dobival ljudi, ker je dajal slabo hrano in se je skoro z vsakim pričkal zaradi plačila.

„Tak, novino mi boš pokosil!“ je rekel Tonetu. „Za pet koscev je!“

„Za osem!“ je odvrnil Tone kratko in se je že obrnil.

Tomažek se je prestrašil.

„No, naj bo pa za osem. Pa koliko časa boš kosil?“

„Kolikor bom hotel. Dokler me vidite gori, mi nosite jest, pa ne preslabo, zakaj drugače vse skupaj na sredi pustim!“ je ukazal Tone.

Tomažek bi bil rad še kaj priporočil, a Tone ga je samo pogledal in skopuhu je zastala beseda v grlu.

Tone je končal v štirih dneh in je prišel po denar. Zvečer je že bilo in v Tomažkovi izbi skoro trda tema.

Starec je odvezal vrečico in je začel počasi polagati desetice na mizo. Potem je kupček porinil pred Toneta.

„Prižgite luč! Po temi se z vami ne bom!“ je zapovedal Tone.

Starec je godrnjaje vstal in je prižgal sajasto svetilko.

Tone je preštel.

„To je samo za štiri dni!“ je rekel. „Še za štiri sem!“

„Pa saj si delal tudi samo štiri dni!“ se je zvijsal starec in njegove male oči so se uprle prežeče v Toneta.

Tone je počasi vstal.

„Tri goldinarje in dvajset je vse skupaj!“ je rekel. „Če hočete, dajte, manj ne vzamem ni solda.“

Starec je posegel še enkrat v vrečico in je izvlekel s tresočo roko še dve desetici ven.

„Na, no, pa ne bodi siten, Tone. Saj ne morem, saj — — —“ je moledoval,

Tone se je obrnil proti vratom.

„Tak čakaj Tone! Jezes, kak trmast človek si ti! Kaj res misliš, da bo kdo še za tabo pošiljal. Vzemi no!“

Tomažek je iskal še kako desetico po vrečici, a je ni mogel tako hitro najti.

Tone se je počasi obrnil in je rekel:

„Ni treba nič za mano pošiljati, Tomažek. Sam sem prišel po zaslužek. Ali to vam že povem: če bo treba denar za mano pošiljati, ga pošljete po samem cesarju zastonj. Zadnja beseda: ali daste, ali ne daste?“

„Koliko?“

„Tri goldinarje dvajset!“

Glas se mu je vendarle tresel.

„Ne, toliko ne dam!“ je rekel zdaj tudi Tomažek trdó.

Vrata so se še bolj trdo zaprla.

Tomažek se je zganil. A blesk denarja ga je hitro potolažil. Spravil ga je nazaj v vrečico in se je zahehetal.

„Tožil itak ne bo, norec!“

In res ni tožil Tone ne gosposki ne ljudem. Samo materi je povedal.

In tako se je razneslo ... Ipak je bilo čudno ljudem. „Delavcem zaslužen plačilo odtrgavati...“ Težka beseda. Skoro da se ni bilo še zgodilo v teh krajih. In če se je zgodilo, je šel človek in je tožil in na sodišču so napravili pravico. Tone pa pusti onemu na duši ... Zvedelo se je tudi, da je bil Tomažkov sin Tine pri Tonetu in da mu je prinesel denar. „Vzemi no, Tone — saj sva prijatelja!“ je rekel Tine.

„Sva, a ti mi nisi ničesar dolžan!“ je odgovoril Tone in ni hotel.

Težka beseda in težka stvar ... A ljudje so polagoma pozabili: poznali so Tomažka in poznali so Toneta in nihče se ni preveč čudil.

In nazadnje si je mislil vsak: jaz nisem ne eden ne drugi — naj opravita sama!

* * *

Šele čez tri leta se je zbudila vsa stvar. Tomažek je bil težko zbolel in so ga prevideli.

Še tisti dan pod noč je prišel njegov sin Tine gor.

„Ti, Tone!“ je rekel. „Oče pravi, da bi stopil ti malo k njemu.“

„Po kaj?“ je vprašal Tone in je gledal temno v tla.

„No, da bi ti dal tisti denar — — —“

„Naj ga le ima! Sem že rekel!“

„Da, ali čuj, Tone, to je zdaj drugače: oče umira!“

„Nič ni drugače! Prej je moral misliti!“

Tone je odšel ven in se je nekam izgubil.

Že po temi je prišla še Tomaževka, stara ženica. Toneta ni bilo nikjer.

Drugo jutro je prišel Tomažkov brat. Toneta je našel pred hišo. Cepil je drva. Toda komaj je oni pričel, je zasekal Tone temno zroč sekiro globoko v tla in je rekel:

„Kar sem dejal, sem dejal. In tudi če pride vsa vas v procesiji sem, je vseeno!“

Zdaj je posegla tudi Tonetova mati vmes.

„Tone, za Kristusovo voljo — — —“

Tone se je ozrl strmo tja.

„Mati, vi pa kar tiho bodite! To je moj posel! In če mi pride še kdo, mu drugače pokazem pot nazaj!“

Izdril je z enim samim sunkom sekiro iz tla in oči so mu zagorele.

Stara sta se samo pogledala, skomizgnila z ramami in oni se je obrnil molče po poti navzdol.

Tone je gledal za hip temno za njim, potem pa je položil poleno pred se in je udaril, da se je razletel kolec daleč na obe strani.

Stari Tomažek pa ni mogel umreti ... Mrzlica ga je lomila huje in huje, po vseh blodnjah njegove razbeljene glave se je valil samo ta greh in rjovel je ime svojega strašnega upnika, da se je slišalo daleč po vasi in da so se tresli ljudje, a po noči so trdno zapirali okna, ker so jim otroci groze vreščali ... A še skozi zaprta stekla se je čulo, kako je starec klical, klical, klical ...

Tedaj so začeli ljudje mrmrati ... Kak človek je to, ta trmoglavec gori na brdu? Ali sliši, ali ne sliši? Pa zaradi borih treh goldinarjev!

Sicer pa, kaj toliko vpije starec in ponuja: za cerkev naj da in svete maše in dolg bo poravnal!

Toda župnik je moral soditi drugače. Tretji dan je poklical Toneta pred se, da poskusi še on. Tone je stal trdo pred njim in je gledal mračno v tla. Na vsako besedo je zmajal z glavo.

Župnik se je končno hudo razsrdil.

„Bo pa Bog odpustil, če ti nočeš. Toda pazi, kako boš ti nekoč opravil ž njim!“

„Če hoče Bog odpustiti, jaz se ne mešam v njegove račune. Jaz pa ne morem: greh je v nebo vpijoč in samo Bog more odpustiti!“

Župnik se je stresel pod to strašno logiko.

In Tomažek je umrl. V petek ob treh je obnemogel. V silnih mukah je proklinjal trdovratneža — sovražnika do zadnjega izdih.

Tone ni trenil z očesom, ko so mu to povedali.

„Mene samo se je spominjal in mene je proklinjal, ki sem se mu bil postavil po robu!“ je rekel temno. „Vse tiste sirote in siromake pa, ki jim je celo življenje kri pil, je čisto pozabil.“

Bila je to resnična beseda in mnogi, ki je imel že pripravljeno težko grajo proti Tonetu, je povsili pred to resnico glavo.

V nedeljo pred deseto mašo je bil pogreb.

Toneta ni bilo. Šele ko je bil grob že zasut, je prišel po cesti iz vasi. A ni šel po pokopališki nego po oni strani cerkve v lopo. Tam se je postavil, ni pogledal ne na levo ne na desno in je počasi čital iz svoje knjige.

A ko je prišel od maše, je stopil za županovo hišo tja, kjer je stal že toliko let.

In kradoma se je obrnil zdaj ta, zdaj oni pogled nanj. Kak človek si? Kam naj te denemo? A on je stal tam in se je oziral mirno okrog sebe, kakor da ne razume, čemu se čudijo ljudje. Rekel je bil in se je držal besede, kakor je bil naprej povedal, da se je bo držal za ta in za oni svet.

* * *

Osmi dan potem so ob sedmih zjutraj zapeli v zvoniku farne cerkve vsi trije zvonovi in so vabili na Tomažkovo osmino.

Tone je delal pri Jakčevih in je stal sredi njive, ki sta jo s hlapcem orala. Zganil se je malo in malo prebledel. Nato pa se je močneje naslonil na plug.

Hlapec pa je postal.

„Ali slišiš Tone, — Tomažek te kliče!“ se je zasmeljal.

„In tudi če kliče, me ne dokliče!“ je Tone trdo odgovoril.

Hlapec je zmajal z glavo.

„Pa tako sovraštvo!“ je rekel. „Kako moreš biti tak?“

„Kako sovraštvo?“ je vzkipek Tone. „Jaz ga nisem sovražil in ga ne sovražim. Ko sem odšel iz njegove izbe, je bila zame stvar končana; in če bi bil on mene pustil tako na miru, kakor jaz njega, bi bilo vse že desetkrat pozabljeno. Alo, goni!“

Hlapec ni mogel reči, da govori Tone narobe, in je molčal.

Zvečer so Toneta pregovorili, da ni šel domov, ker bo treba jutri zarana načeti drugo njivo, in Tone je šel s hlapcem in pastirjem na seno.

A ponoči je zbudilo hlapca čudno premetavanje, zdihovanje in škripanje z zobmi.

Tudi pastir se je prebudil.

„Za božjo voljo, kaj je to?“ je rekel tiho. Fanta sta poslušala.

„Ali boš dal mir, hudič!“ je hropel Tone tam. „Pusti, drugače te stisnem. Čakaj satan!“

Fanta se nista upala niti dihati. Pastir je planil sem in se je stisnil k hlapcu. Skozi odprtino za seno je sijala luna, in videla sta Toneta, kako je bil s stisnjenimi pestmi pred se.

„S Tomažkom se tepeta!“ ... se je iztrgalo pastirju iz grla.

Tone se je zdaj dvignil na kolena in je iskal z rokama ... Oči so se mu za hip odprle in so se v mesečini stekleno zalesketale.

„Zbudiva ga!“ je šepnil pastir ves trepetajoč.

„Tone! Tone!“ je poklical hlapec.

Tone se je stresel, je odprl na široko oči in je pogledal okrog sebe. Potem pa je telebnil po senu in je ostal nepremično in težko dihajoč tako. Polagoma se mu je dihanje pomirilo, obrnil se je tako, da je ležal vznak in je bilo videti, da mirno spi.

Hlapca in pastirja je zopet premagala trudnost.

Zjutraj ju je Tone zbudil. Bil je zelo bled.

„Kaj te je mora tlačila po noči?“ je prežeče vprašal hlapec.

Tone ga je prestrašeno pogledal. „Ali sem kaj govoril?“

Hlapec se je premislil.

„Ne, samo težko si dihal in stokal si,“ je odgovoril.

„Slabo mi je bilo,“ je rekel Tone in je šel pod vodnjak, da si spere glavo.

Hlapec in pastir pa sta komaj čakala, da povesta, kaj sta videla.

In vsa dolina se je zdrznila... Kaj še ne bo miru?... Kake zgodbe so to?

Zakaj kakor tudi kmet rad zve in doživi kaj novega, — takih stvari... z mrtvimi... rajši ne!...

In pa tudi: ta reč postaja že malo nadležna. Zaradi treh goldinarjev — res bi se že lahko pobotala onadva!

Tone pa še ni vedel, da se plazi novica po dolini okrog. Od tiste noči naprej ni hotel več nikdar spati pod tujo streho. Še dobro, da takrat onadva nista kaj slišala.

Le materi je rajši sam povedal, da bi se preveč ne prestrašila, ako bi se po noči zopet kaj zgodilo...

„Pa kaj hoče — ranjki?“ ga je plaho vprašala.

„Da mu prizanesem. Pet sto goldinarjev naj mi da Tine.“

„In ne maraš? Pa vzemi no, da bo enkrat mir! Saj bi nam tudi prav prišlo. Tine jih gotovo rad da.“

Tone je zmajal z glavo.

„Ne morem! Ne bom!“

Mati je poznala sina in je utihnila.

Tisto noč je prišel Tomažek zopet. Drugo noč zopet, tretjo zopet. Tone je hropel, škripal z zobmi in je tolkel okrog sebe. Mati je prestrašena vžgala žveplenko in je gledala. Videla je natanko, kako je nekdo potegnil odejo s sina, čeprav jo je ta držal z obema rokama. Tone je trdo zaklel, pobral je odejo, se je zavil popolnoma vanjo in je spal dalje.

Četrty dan je poklical župnik Toneta zopet pred se. Tone je šel po Avemariji.

„Torej je res, Tone?“ je vprašal župnik.

„Kaj, gospod?“

„Da hodi rajnki Tomažek nazaj?“

Zdaj je Tone sprevidel, da je stvar očitna. Temno v tla zroč je potrdil.

„In nočeš odpustiti?“

„Ne morem!“

„Kako ne moreš?“ Župnikov glas je bil jezen.

„Saj še vi, gospod, niste mogli. Če bi bili mogli, bi imel jaz zdaj mir.“

„To je druga stvar, Tone... Spovednik ne more, če Bog noče!“

„In zdi se, da Bog noče!“

„Bog ne more brez tebe.“

Župnik se je tresel razburjenja.

„Kako da Bog ne more brez mene. Bog vse more, če hoče! Mene bo vprašal!“

Župnik je povetil glavo in je dolgo molčal.

„Čakaj, Tone, poskusiva tako!“ je rekel čez čas mehkeje. „Meni se zdi, da je vzrok vsemu temu bolj le tvoja razburjena kri. Saj mrtveci ne hodijo nazaj. Pojdi ti zdaj do cerkve in od obzidja poglej na Tomažkov grob in reci: „Tomažek, zaradi mene počivaj v miru in večna luč naj ti sveti!“ Stori to, Tone, laže ti bo!“

Tone je počasi pokimal.

„Bom poskusil!“ je rekel in je šel skozi vrata.

A že čez deset minut je stal zopet pred župnikom. Ta je začudeno gledal, ko je videl, kdo je vstopil.

„No, Tone, ali si opravil?“ ga je prijazno vprašal.

„Nisem mogel!“

Tonetov glas je bil tih, a trd.

Župnik se je razsrdil.

„To je pa že od sile! Kako da nisi mogel?“

„Saj sem skoraj hotel. Znabiti bi tudi bil... Pa ko sem pogledal tja, sem ga videl... Gledal je sem, kakor da bi se bil hotel iz mene norca delati, ko sem sam prišel... Pa nisem mogel...“

Župniku so omahnile roke kakor mrtve. Tu je bilo vsako govorenje zastoj. Ali ima nekoliko zmedenega človeka pred seboj, ali je hotel Bog res sam razsoditi med nasprotnikoma?

Pogledal je Toneta od strani in ga je vprašal že le bolj iz radovednosti:

„Pa kako ga vidiš, Tone, kadar pride?“

„Takega, kakor je bil takrat, ko mi je bil odtegnil... Ravno tisto kamižolo ima...“

„In kaj pravi? Kako začne?“

Tone je gledal ves čas na klobuk, ki ga je držal v rokah in je počasi odgovarjal.

„Najprej prosi... Da naj s Tinetom oprava... Kolikor hočem, da mi da. Da bo že on Tinetu rekel, za koliko sva se zmenila... Potem, ko nočem, bi hotel pa nad mene... Pa se ne

Primorska vas.

upa blizu... Le odejo potegne vsakikrat z mene... Samo snoči sem ga prepozno zagledal in me je držal že za vrat... Pa je kar odletel..."

Še pri luči se je videlo, da je Tone smrtno bled.

"Pa te je kaj groza, Tone? Ali se ga hudo bojiš?" je vprašal župnik in samemu so se mu tresle roke.

Tone je nekoliko časa molčal, potem je zamolklo rekel:

"Bojim se ga ne. A groza me je vseeno... Če bi ne bil vsak večer tako strašno truden, saj nalašč delam kakor živina, bi še zaspati ne mogel..."

"Pa čez dan te je včasih tudi groza, kaj ne?"

"Včasih tudi... In pa noči se bojim ves dan..."

"Ubogi fant!" je rekel župnik z dobrotnim glasom in je položil sočutno roko Tonetu na ramo. "In nisi vendar nič kriv!"

Tonetu so se stresli vsi silni udi. Vzdignil je počasi oči na župnika in bile so vse zameglele.

"Ne, nisem kriv... Tudi Bog mi ne bo zameril, kakor ste mi oni dan rekli... Premišljeval sem vaše besede, pa sem odločil, da me Bog ne more zapustiti, ker me je takega ustvaril..."

Župnik se je malo nasmehnil.

"To so velika vprašanja, Tone, ki jih ti ne moreš razumeti. S tem izgovorom bi lahko vsak razbojnik rekel, da ni kriv... Toda pri tebi je res nekaj drugače... je bilo zmerom drugače... Veš, Tone, še z mladih let se spominjam... Kako sem te bil takrat natepel v zakristiji, ali še veš?... Vsi drugi otroci so se nekaj muzali, ti si pa gledal nekam v zrak. Videl sem precej, da nisi poslušal. Ponoviti vsaj nisi znal. "Čakaj," sem rekel, "boš pa jokal!" in sem te prijel za ušesa. Pa nisi hotel. Preveč sem se bil razjezil in še nikoli nobenega tako pretepal... "Ali se boš jokal ali se ne boš!" Ti pa kar naenkrat skozi zobe: "Saj se ne znam!" Takrat sem te kar izpustil. Danes ti pa povem, da me je bilo sram. Saj mi nisi zameril tistega, Tone?"

Tone se je mrko nasmehnil.

"Nisem, gospod, ker sem videl, da ste vedeli, zakaj sem rekel tako... Razen matere nimam nobenega človeka rajši."

Župnik je zardel. Taka beseda takega človeka je bila lepa stvar...

"Tudi jaz sem imel tebe vedno rad, moj ubogi Tone. Ne morem ti povedati, kako se mi

smiliš... Moli, Tone, moli, — bo že Bog obrnil, da bo prav. Tudi jaz bom molil za te... In zdaj pojdi, Tone, da ne bo prepozno."

Tone se je počasi obrnil, a na vratih se je obotavljalje ustavil.

"Kaj bi še rad, Tone?"

"Gospod, ali bi smel prositi malo luči... Noč bo že čisto črna... Ne zamerite, gospod, a drugod me je sram prositi. Pa da bi nobenemu ne rekli, da sem prosil luči..."

Župnik je razumel.

"Čakaj malo, Tone, precej prinesem!"

In župnik je prinesel sam zaprto svetilko in jo hotel prižgati.

"Hvala, gospod, — bom že sam prižgal... ko pridem iz vasi..."

Župnik mu je sam odprl hišna vrata zadaj in je gledal za njim, dokler ni izginila Tonetova velika postava v noč. Tam ob stezi v hrib se je zabliskala mala lučica in je spela potem naglo navkreber...

Župnik se je stresel.

"Kakor preganjana duša... Siromak, — strah ga je," je zamrmral in je zaprl vrata.

* * *

Toda videti je bilo, da je bilo od tedaj malo bolje. Pravili so, da ima Tone zdaj mir. In res mu je zadobival obraz zopet nekdanjo zdravo rjavo barvo in dobre modre oči so gledale brez tiste čudne groze v svet. Tudi harmonika se je zopet oglasila izpred njegove hiše.

Toda kaj je bilo zopet to? Ali se je Tomažek za čas potuhnil? Ali je še vedno prežal? Neko nedeljo je bil šel Tone lešnikov nabirat in se je vrnil zvečer ob debelem kolu ves opraskan in šepajoč domov. Bled je bil kakor smrt.

"Kaj je s tabo, za božjo voljo?" je zastokala mati.

"Zaspal sem bil nad Bregarjevo drčo, pa me je bil hudič potisnil dol," je odgovoril Tone mračno. "S silo bo pa še manj opravil, slepar!" je pristavil in oči so mu grozno zagorele. Rekel bi, da je bilo zdaj že res sovraštvo v njih...

"Še kaka nesreča se bo zgodila!" je zahtela mati in je šla v hišo.

In se je res zgodila: Podpotnik si je zidal pred pomladjo novo hišo in Tone je nosil malto. Po kosilu so ljudje pospali kar gori nad zadnjim stropom in tudi Tone je legel med nje — malo

bolj ob kraju, kjer je dobil prostora. Tako vedro in visoko je sijalo solnce!

Naenkrat so se ljudje skoro vsi hkrati zbudili in so gledali prestrašeni vsi na eno mesto: Tone se je boril s svojim nevidnim sovražnikom in je skoraj tulil. Naenkrat se je zvalil ob rob in predno so mogli ljudje skočiti tja, je zdrknil v globino.

Le na roki je bil malo ranjen; toda zdravnik, ki je prišel nekaj ur pozneje, je natanko pregledal nezvestnega nesrečnega in je rekel, da je dobil smrtne notranje poškodbe. Ni ga

treba nikamor prenašati, ko bo itak le še kako uro in bi sicer tudi lahko takoj izdihnil.

Pod noč se je Tone zavedel. Župnik je pokazal z roko, da so ga ljudje pustili samega in se je sklonil nad ponesrečenca. Videti je bilo, da Tone težko, a jasno govori.

Naenkrat se je bolnik stresel in župnik je hitro napravil križ čez njega.

„Zdaj bo Bog razsodil med njima!“ je rekel župnik počasi, ko so spet stopili bliže ljudje. „A to smemo reči tudi mi, da je tu pravičnik dal svojo dušo Bogu nazaj...“

Melanholija.

I.

Sam s teboj sem, tih in brez besede.
V molku svojem kakor v plašču črnem
svoje srce skrivam. Če poglede
tvoje vjel bi, kaj, kaj naj ti vrnem?

Roke dal bi ti, a ker se tresti
mogle bi in biti izdajice
vse neizgovorjene bo esti,
stiskam vanje svoje mračno lice.

II.

Saj enemu ljubáv ko čaša vina
je, in drugemu začetek greha;
a meni je ko nema bolečina,
ki še v globoki noči ue preneha.

In ne v radosti – kadar so najhuje
bolesti, ko teló nam kloni niže,
takrat se k Bogu duša povzdiguje
kot bel oblak in mu je bliže, bliže...

Flojzij Gradnik.

Zimska.

Nebeški tkalci platno tko,
zdaj vsem sirotam dobro bo,
zdaj kučmo ima vsak tatman,
še daljši nos prav vsak nosan.
Kaj če si bos!
Dolg ti je nos –
le žvižgaj ž njim, kot s kljunom kos.

Nebeški mlini meljejo,
na zemljo moko steljejo:
strezite v zastor, rjuho, prt,
sprostrite njivo, travnik, vrt;
kdor bolj drži,
ta več dobi –
joj, mene že hrbèt boli.

Nebeške dude piskajo,
vsi ogli in dimniki vriskajo,
raz streho slama gre na ples,
moj plašč bi tudi rad bil vmes;
kdor dva ima,
naj mi enega da –
prej pa ne more biti res.

Oton Župančič.

Bolnik.

Spisal Felicijan.

(Konec.)

V mrtvašnici leži,“ je dodala ženska in si s predpasnikom obrisala solze, ki so ji silile iz oči. „Davi so jo potegnili iz Save...“

Zmigal je z ramama in dejal:

„Ni mogoče..., res ni mogoče...“ In pomislil je: „Kdo ve, če mi mrtva razodene skrivnost...? Toda, kaj mi je treba razodetja, ko je rešen problem in s smrjo dokazan? — Sicer zelo drag dokaz... Ali naj vprašam mrtvo meso: odkod silna oblast?“

„Potegnili so jo iz Save...“ je izpregovoril z mokrim glasom. „... Od mrtve ne morem izvedeti ničesar... Ali ne mislite tako? — Da, da, tako bo, tako... Kaj naj storim? Jaz sem na vrsti, da rešim problem; težko mi bo, težko... Sicer je smrt vsakemu človeku imeniten dokaz, zelo imeniten...“

Ženska ga je gledala začudeno, nerazumno in ni znala, kaj bi rekla. Tisti hip so mu zaplamele oči.

„In dete?“ je vprašal naglo in se razveselil ob misli, da je morda njemu dala skrivnost, da mu jo je morda zaupala, ker je bilo ravno tako kakor ona.

„Kje je dete?“ je ponovil vprašanje.

Žensko je premagala ob teh besedah bol, da se ni mogla več premagovati, ampak je glasno zaplakala. Njen jok je Tratarja še bolj vznemiril; živčno razdražen do skrajnosti, je bolj zakričal, kakor rekel:

„Povejte, kje je; za božjo voljo...?“

„V naročju ga je držala, ko so jo potegnili iz vode... revico...“

„Utopila ga je torej?“ je zastokal.

„Da,“ je mrzlo odgovorila. „Ali, kaj otrok...!“

„Vse izgubljeno...“ je dejal sam pri sebi.

„Prepozen sem bil; zamujeno je...“

Prijel se je za glavo, kajti čudna misel je vstala v tem trenutku v njem.

„Ali nima prerezanega vratu? Tako-le.“ Pokazal je na svojem vratu, kje naj bi bilo prerezano in kako.

„Ne, ne.“

„In ni ležalo pod grmom, pod trepetlikovim...?“

„Ne, ne.“

Pomolčal je in pomislil. „Potem se mi je le zdelo tako.“

Čez nekaj časa je vprašal: „Torej ne morem videti nič več ne nje, ne otroka? Kaj rečete vi?“

„V mrtvašnici ležita oba... vas bodo že pustili zraven.“

„Ne tisto, ne tisto; tam je meso, pepel, prah — — —“

„No, seveda, sedaj ni nobenega več...“ je govoril, ko je zapiral duri za seboj.

Ko je odšel je ženska stopila k oknu in zrla toliko časa na cesto, dokler ni izginil za ovinkom. Nato je zmajala z glavo.

Tratar je stal sredi ceste, sredi prahu in ni vedel ne kam, ne kod. Nekaj ga je vleklo, da bi stopil v mrtvašnico in pogledal...; nekaj ga je vleklo domov. Žalosten in pobit je bil do smrti. Vse pričakovanje, vse nade so mu splavale po vodi in dušo mu je začel opletati s pajčevino sivi pajek — skrb. Tolika bojazen se je pojavila v njem, da se je tresel po vsem životu. V dušo se mu je naselila tudi obupna strast po maščevanju...

Spoznal je, kako ljubi življenje z vso ljubeznijo, kolikor je ima in more imeti in kako ga je privezalo življenje k sebi. S trudno roko se ga je oprijel in sklenil, da ne izpusti, dokler bi ne postali prsti mrtvi in bi omagal. Toda sedaj se je pokazalo, da ga že zapuščajo moči in bo moral kmalu odnehati!

„Zavoženo je...“ si je mislil in zaželel si je napornega pisarniškega dela, ki bi ga rešilo iz težkih sanjarij in bi mu tvorilo življenje.

„Zavoženo je... Nikdar ne bom vedel... Edini moj spas je še pisarna; od zore do noči v pisarni in vedno le v pisarni, v pisarni... In nič več misliti, kajti misli žro človeka in ga uničijo, kjer in kadar morejo... Samo čakati... to je moja deviza... Čakati, pričakovati dan za dnem, uro za uro... In kdaj bo dopolnjeno? Nihče ne ve tega, eno leto sem mlajši od nje, torej morda čez eno leto? Ali prej, ali pozneje? ... nihče ne ve... In vsak človek umira po svoje, kakor je že njegova natura...“

»Naprej, naprej... živimo in umirajmo...!“ se je bodril.

Satanski nasmeh mu je obkrožil ustnice, ko se je domislil, da leži njegova sestra v mrtvašnici.

„Videti je nočem več, kaj mi je truplo mar? Saj bratovska ljubezen... je le slepilo sentimentalnih ljudi, ki hočejo ljubiti in vidijo povsod le ljubezen... Ne rečem...; ljubil sem jo, ljubil... toda ker je ni več, je tudi ljubiti ne morem več... Ali grozno je, ker sem izgubil samega sebe, ker sem lahko miselno in neumno zapravil svoje lastno življenje. He, he, temeljitega obračuna je treba... Če se mi gnoji desna roka, desno odsekam in česnem ga, če je tudi prijatelj. Na tehtnico se bo dalo dobro in slabo, da se odvaga enkrat za vselej...“

Ves obraz se mu je zgubančil od strasti pri tej misli.

Brez namena je prišel na pokopališče, kjer je stala mrtvašnica. Že oddaleč je videl, da so vrata priprta in se prikazuje črno oblečen mož v njih. Približal se je prav do stopnic pred vrati, a čez te ni mogel več; nič več ga ni strpelo na pokopališču.

„Stran odtod,“ si je dejal in tekkel na polje, ki ga je božal pomladanski dan. Šel je mimo kmeta, ki je sejal, in mimo drugega, ki je oral; zazdelo se mu je, da sta si podobna in sta morda brata.

„Eden je starejši, drugi je mlajši...“ je zamrmral.

Ob bregu Save se je ustavil in se zazrl v valove. Kakor bi iskal, so mu prodirali pogledi v globino.

„Valovi, vse ste pokopali...!“ je očital.

Oziral se je tudi po trepetlikovem grmovju in vrbovju in iskal z očmi krvavih sledov; šele čez dolgo se je spomnil, da se je tudi otrok utopil. Utrujen se je sesedel na tla... in ob-

sedel. Zakopal je prste v prst in se zamislil. Sam pri sebi je govoril in ponavljal, da se vsi ljudje rode in vsi umrjejo, sila pa vedno ostane in se izpremeni le oblika; seveda, če se o kaki sili sploh lahko misli, če ni nič?

Pomladanska sapa, ki je mrzlo pihala, mu je razkuštrala lase; klobuk mu je obvisel nekje na veji. Umiril se je in začel trezno premišljati; kri mu je zahrepenela po maščevanju.

„Slivar jo je zapeljal...“ si je zatrdil.

Vzdrhte so vse žilice v njem, oči so se mu skoro utrgale iz jamic; v ušesih mu je nekaj udarjalo — tip — top — „... Slivar je kriv...“

Zadovoljno in pomenljivo se mu je nagubal obraz. Vzravnaval se je in potegnil parkrat z roko po hlačah, da si spravi prah iz njih; ker je bil neroden, je zadel s komolcem ob vrbovo vejo, da so se mačice usule z nje... Vsi premiki rok so bili malomarni in brez namena: odnehal je hitro. Preiskal je žepe in našel že skoro prazno cigareto, tobak se je usipal iz nje; gledal je, kako je padal na tla in kako ga je nesel veter. Prižgal je žveplenko, ki je takoj ugasnila. Šele z drugo si je zažgal in puhnil oblak dima. Boječe se je ozrl vsepovsod na okrog in, ko je videl, da ga nihče ne gleda, se je sklonil, kakor bi pobiral kamen. Toda tedaj mu je udarilo v ušesa — tip — top —

„V ušesu je,“ je dejal in stopil, najprej počasi, potem hitreje...

Sam ni vedel, kdaj je stal pred Slivarjevimi durmi. — Močno je potrkal; Slivar sam mu je prišel odpirat...

„Vstopi, vstopi...“ je izpregovoril, „nekaj besedi bi rad izpregovoril s teboj in, no, zjutraj si tako nenadoma... Razumel sem položaj, pustimo, pustimo...“

Vedel ga je v sobo kakor otroka. Držal ga je za roko in ga nekako porival pred seboj. Ponudil mu je stol, da je sedel. Med tem je postavil na mizo škatljo s cigaretami, pepelnik, užigalice ter si prižgal cigareto.

„Izvoli — —“ je dejal.

Tratar je vzel iz škatlje cigareto in jo valjaje po mizi zmehčal; Slivar mu jo je prižgal.

„Dobro, da si prišel... je začel Slivar. „... Torej veš vse? Vse, kakor se je zgodilo?“

Tratar je nemo pokimal.

„Dobro...; nerodno je razkladati na dolgo in na široko... Khm,“ je pokašljal Slivar v za-

dregi. „— — — Veš, da sem imel rad tvojo sestro...“

V Tratarju se je nekaj zganilo, da se je vznemiril, toda hitro se je poglelo. Zaspano je odgovoril:

„Videl sem te večkrat pri njej —“

Slivar se je teatralično prijel za glavo:

„Da, ljubil sem jo, kakor še nisem ljubil nikoli nobene ženske...“

Tratar je vzkliknil precej glasno in grozeče:

„Zapeljal si jo!“

„Kaj?!“

„Goljuf — — —“

Slivar je prebledel in otrpnili so mu udje, da mu je padla cigareta iz rok...

„Jaz?... Jaz?... Ne... Ona je mene goljufala, ... ona...“

„Lažeš...“ V Tratarju je dejalo: sedaj. In segel je v žep in je hotel udariti po glavi, a v roki ni imel ničesar.

„Modras se ubije s kamenom...“ je zajechal, ko je videl, da kamna nima v roki. Roki sta mu omahnili in povesil je pogled...

A že tisti hip ga je zgrabil Slivar za roke in ga potisnil na stol.

„Miruj, ker ne veš vsega,“ je rekel ogorčeno. „Izpij malo konjaka; čakaj, nalijem...“

Kakor je rekel, je storil in sedel pred Tratarja, da se ga je ta ustrašil in pogledal v tla. Dolgo ga je gledal nato, predno je izpregovoril, premišljeno in počasi:

„Hočem, da izveš do zadnje pike vse. Govoril bom čisto resnico; poslušaj!... Rekla mi je, da me ljubi, in verjel sem ji...; dolgo sem ji verjel... Nekoč pa dobim ljubimca pri njej, drugega... Ti ne veš, kako iz srca sem jo ljubil, — sedaj je ne več, — priznati moram odkrito... Tisto noč me je napadla misel, da bi se ustrelil, a čemu —? ... Zaradi ženske...? Ne, zakrohotal sem se samemu sebi: svet je naš...“

Ustavilo se mu je, nervozno si je popravil ovratnik ter nadaljeval:

„Kdo mi je porok, da sem oče otroka... Bog ve, koliko jih je imela...“

Zopet je utihnil in Tratar ga je debelo, nerazumljivo pogledal; Slivar pa je ponovil:

„Kdo mi more biti porok? — Sicer, pustimo; o mrtvih nič slabega... zaradi pietete... Odpuščam ji in...“

„Ti odpuščaš...?“

Tratarju so se polile solze čez obraz, ki si jih je hitro obrisal.

„Radi sebe jokam, ne radi nje... radi sebe...“

Slivar mu je navidezno sočutno podal roko.

„Radi sebe...“ je ponavljal Tratar. „Radi sebe... Tebe ne ubijem... drugega bom; ki ga srečam na cesti... Gladek, okrogel kamen imam pripravljen...; ker nje ni več... Oprosti ji, veliko jih je ljubila, kajti morala jih je... Zdaj, zdaj... nobenega več...“

Slivar mu je gledal ostro v oči in ko je obmolknil, mu je dejal:

„Ne ubijaj! se glasi zapoved.“

„Da, da, tako storim...“ je pritrdil Tratar.

„Obljubi, da ne boš!“

„Ne bom.“

„Velja — in še nekaj. — Bi mi posodil svoj revolver... za malo časa?“

„Čemu? Radi ženske? Ti? Se ne bojiš? Jaz se... Sicer drage volje na razpolago...“

Slivar je dejal sam pri sebi: „Življenje je samo enkrat, je zelo dragoceno: varuj ga, dokler moreš...“ In na glas je dostavil: „Pospremiti te —“

Zvečer se je vrnil s Tratarjevim revolverjem, ogledal si ga je od vseh strani ter ga shranil v zadnjem predalu miznice; zaklenil ga je dobro...

III.

Ves poten je planil Tratar sredi noči nakrat iz postelje. Spati ni mogel; zadremal je sicer večkrat, toda kakšen je bil ta sen! Kakor bi ga počasi ubijal.

Ker je bila popolna tema, se je zelo udaril ob rob mize, ali bolečine ni čutil. Silna bojazen se ga je lotila in završalo mu je v glavi kakor kratek sunek vetra:

„Sestre ni več...!“

Obstal je in si začel gladiti brado in grizti ustnice. In liki vihar z vso silo se mu je pojavila druga misel v glavi in čisto jasna in določna je bila:

„Kadar mene več ne bo?“

Plašno se je ozrl po temi; zazdelo se mu je, da se je pri stropu nekaj zganilo, kakor bi padel omet s stene; šipa v oknu je od lahke sape zabrnala...

„Večni mir, ... večni nič...; hozana, hozana!“ mu je zaplesalo v mislih, a zavedel se je in se streznil.

„Ali sem norec, ali postajam? Nazadnje si bom še domišljaj — kdo ve kaj? Bolje je, da prižgem luč, spati itak ne bom mogel... Če bi čitati poizkusil... Tudi ne bo šlo..., ne bom mogel...“

Prižgal je petrolejko in jo postavil na nočno omarico; svetloba se je pršila zelo neenakomerno, zato sta ostala dva kota čisto nerazsvetljena. Med oblačenjem je pogledal včasih prikrito v kote, toda takoj je umaknil pogled. Zdelo se mu je sicer, da ni nič, upal pa se vendar ni... Odprl je okno, ki je v sklepah ječeče zaškripalo. Pomladanska sapa se mu je zagnala v lice... In zašumelo ter zabučalo je kakor ob Savi.

„Kakor Sava...“ je mislil.

Naslonil se je na okno in si podprl z roko glavo. — V pesku na vrtu so se bliščale zvezde. Veliki črni oblaki so se dvigali, včasih je zavladala taka tema, da je videl le temo.

„V prokletstvo in pogubo ji je bila ljubzen...; ljubila je — ne ozkosrčno, široko...; več jih je ljubila, zato ji ni bilo težko...“

Udaril se je z roko ob čelo in se je zasmejal: ni bil čisto smeh, ampak nekaj podobnega, — kakor smeh.

„He, he... Rešitev zagonetke... Jaz sem pa sam, sam sebi sem vse...; zato se bojim umreti, bojim se bledega mrtvaškega lica, voščениh sveč... belih prtov... In vendar je dvojno mogoče. Ali umreti na postelji, ali na cesti... Možno je, da me ubije kdo... Če pa končam v postelji in stojim poleg mene brez števila medicinar, ki mi ne morejo nič več pomagati...? Skoro bi ne dvomil, da se bo moralo enkrat zgoditi in potem je vseeno kako...“

„Vseeno je, kako...“

„Če bi sam...?“

„V vodi je predolgo, predolgo...; tisto hlantanje!“ Prelilo se mu je mrzlo po hrbtu. „In revolver sem posodil Slivarju? — Zakaj ga rabi?“ se je nenadoma domislil. „Če me počaka kje in sproži odzadaj...?“

Zakril si je obraz z obema rokama in jih tesno pritisnil na kožo. Med prsti so mu polzele pekoče, strupene solze obupa, strahu in usmiljenja s samim seboj...

„Bolan sem, zelo bolan...“ je ječal venomer. „Take so misli bolnika v zadnjih trenutkih, kadar kri že zastaja in srce že počasneje bije...“

Položil si je roko na levo stran in da bi bolj nemoteno od vsega poslušal utripe, je legel

na divan, si razgrnil srajco na prsih in pritisnil dlan na golo kožo...

„Osemdesetkrat v minuti...“

Na stolu poleg divana je ležala njegova ura; napeto je gledal na minutnik in štel...

„Oseminsedemdesetkrat... Počasneje... Morda sem se le zmotil...“

Mrzel znoj mu je stopil na čelo...

„Oseminsedemdesetkrat... počasneje... ni mogoče... ne sme biti...“

Uprlo se mu je v vsem telesu in z vso dušo, da je vzrotil: „Varam se, prevara; še sanje morda? Ne, ne... Še sem živ, še hočem živeti, še zahtevam pravico...“

Takrat je začutil, da mu je roka odrevenela in da so prsti na roki trdi. Ustrašil se je in se vzpel pokonci...

„...in mrzli postajajo kakor led, hladni...“ je vzkliknil. „Res je, umiram, bolnik ob zdravem telesu...“

Zavedel se je, da stoji sredi sobe.

„He, he... Bolniki umirajo na posteljo priklenjeni... he, he... neprostovoljno se v posteljah umira... He, he, moja sestra je umirala drugače... Niti umirala ni, ampak živela, dokler je živela, potem pa je umrla... Umirala ni, umiramo le mi bolniki... He, he, vidim jo; z razmršenimi, razpletenimi lasmi... in s smehljajem v obrazu... in z bleskom v očeh jo je objel večni nič in dete je umrlo z rdečo liso na vratu... Mi umiramo v posteljah, in strah nas je, da mežimo...; mi si ne upamo gledati... o, ne upamo...“

Zleknil se je na posteljo, sklenil je roki nad glavo; zamižal je in čakal, kaj pride in kdaj —

„Prav malo še diham...“ je mislil nati-homa včasih. A kolikor se je bližalo jutro, tem bolj pogosto se mu je usiljevala ta misel.

Tako je ležal eno uro, dokler se ni blesk zarje pokazal nad griči. Luč je jela umirati..., daniilo se je.

Takrat je nekdo pred vrati potrkal.

Tratar si je mislil: „Sedaj.“ Sladko čuvstvo ga je prevzelo prvi hip, kajti prišlo mu je na misel, da se bo odločilo. A ustrašil se je takoj in je rekel tiho sam sebi:

„Sedaj še ne, ampak kmalu...“

Potem je skoro nekoliko vzdignil glavo, kakor bi čakal, kdo pride in ni izpregovoril nobene besede.

Trkanje se je močnejše ponovilo, toda Tratar se zopet ni oglasil. Z grozo se je spomnil, da vrat zvečer ni zaklenil; za trenutek je še dvomil, ali tedaj so se vrata že odprla.

Slivar je stal na pragu.

Tratarju je zamigljala temna podoba pred očmi in omotično mu je zaplesala po glavi režeča se misel:

„Ta me bo...“

Slivar je stopil par korakov naprej in pozdravil, ne sicer prijateljsko, ampak zelo dostojno dostojanstveno. Vsa kri je izginila iz njegovega obraza; oči so se mu globoko udrle.

„Oprosti,“ je izpregovoril. „da prihajam ob taki uri, tako rano... in stopim kar v sobo — tebi nič, meni nič...“

Tratar je molčal, gledal ga je s široko razprtimi, prežečimi očmi; na prsih je imel sklenjene roke in sapo je zadrževal...

Slivar je molk prezrl in zamolklo govoril naprej:

„Ne zameri... Toda...“ Popravljal si je kravato. „Čakaj, kratko rečeno... Zapeljal sem jo jaz, kajti nocoj se mi je zazdelo, da je nisem nikdar ljubil... Priznam... To sem ti hotel povedati, oprosti, tako rana ura, ... nisem mogel odlašati. Pridejo človeku trenutki, ko mu je vseeno, kako in kaj, ko se ne boji... ne tega, ne onega...“

Slivar je začutil Tratarjevo molčanje in prevzelo ga je nekaj neokretnega, spozabil bi se skoro, noge so se mu začele tresti in glas mu je odpovedal.

„Oprosti, oprosti... oprosti...“ je ječal. Ali Tratar je ležal nepremično in ga je samo topo gledal; to mu je dalo novega poguma.

„Ljubimo resnico, ... khm, odkritosrčnost... Nisem prišel zastonj... nalašč... ob tako zgodnji uri... Khm, danes mi je vseeno...“ Pol sekunde je pomolčal, a potem je siknil s hreščečim glasom: „Včeraj sem lagal... Ne vem, ali iz strahu, ali zakaj? Lagal sem, ker me je ljubila, ker je ljubila samo mene... Izdajalec sem jaz...; nocoj sem natančno premislil in zato natančno

vem, da je ljubila samo mene in nobenega drugega...“

Ponehal je nekoliko, pomolčal; zbral je novih sil in moči.

„Pahnil sem jo od sebe, sam ne vem zakaj; morda sem se je naveličal..., jaz se naveličam vsake stvari...“

Včeraj si rekel, da imaš pripravljen gladek, zbrušen kamen...; oprosti, ne vem, ali mislim, da sem razumel... Oprosti, danes vračam tvoj revolver... in patrone...“

Omahnil je, kakor bi se vse zlomilo v njem; komaj se je zavedel, kje je in kaj dela. Opotekajoč se, je položil revolver na mizo, malo obotavljal se je, predno ga je izpustil — in tedaj mu je bilo, kakor bi mu porinil kdo zelo tenko iglo skozi možgane...

„Če bo, da bi odzadaj... Da ne bi!“

Ali Tratar je ležal tiho, nepremično. Vse je slišal in vse je razumel, a kaj mu je bilo vse to? Iz stisnjenih zob in napetih, trepetajočih ustnic se je ukradla beseda:

„Umiramo...“

Slivar je razumel in je ponovil sam pri sebi: „Umiramo...“

Takrat pa je v Tratarja izbruhnili vse toliko časa zadrževano; kakor božjast mu je šlo po vsem telesu, kakor s silo je odprla usta na široko in nosnice so se mu razširile in zatrepetale; vse telo se mu je treslo; pesti so se mu stiskale, oči vrtele, da se je videlo le belo, in bela pena mu je spolzela od ust do brade in kanila na srajco:

„Umiramo, ker nas je strah!“ je zarjul.

Slivar je prebledel in v prvem hipu vzdrhtel, toda takoj se je premagal:

„Umiramo...?“ Zmajal je z rameni. „Živimo, ker nas je strah...“ In stegnil se je popolnoma:

„Oprosti radi rane ure, nisem mislil tako — a dobro je tudi tako...“

Ko je odhajal mu je prišlo na misel:

„Skoro, da se bojim...“

Tratar pa je buljil v vrata, ki so se zaprla.

Na počitnicah.

Spisal Milan Pugelj.

Ko je stopil Ciril na velikem križišču železnic iz lokalnega vlaka in se ozrl po peronu, je takoj opazil brata. Bil je popolnoma podoben očetu. Čokat, nevisok, brez brk na prostranem mesnatem obrazu in ponižnih, širokemu hrustu neprimernih in prekrotkih oči. Dolg, droben in koščen je hitel Ciril proti njemu v širokih nevojaških korakih, mu stisnil v debele dlani svojo belo, ozko in dijaško roko ter ga poljubil najprej na levo in nato na desno lice.

„Ali si lačen?“

„Ne, hvala, Metod!“

„Ali žejen si gotovo. Jurst je vedno žejen, he-he!“

„Seveda!“

Šla sta v reštavracijo in pila pivo. Ciril je pravil o očetu in materi, o — smelih dijaških dejanjih, Metod pa o svojem leto starem sinčku Dušanu, o svoji težki železniški službi, ki mu pokrade polovico noči, in o svoji ženi Zorani. Iz stavkov, iz besed, iz načina izražanja se je videlo, da jo obožuje tiho in iskreno. Pozna njene slabosti, našteje jih po vrsti in opraviči sproti drugo za drugo. Ona zjutraj dolgo leži, ali to zaradi tega, ker jo sicer glava boli. Pripeti se, da je nekatere dni zelo cinična v misli in besedi, ali tega ji tudi on, Ciril, njegov bratec, ne sme šteti v greh, zakaj znano je, da imajo vse lepe ženske svoje slabosti.

Ciril Zorane prej še ni videl in predstavljal si je tako žensko, kakoršna je bila soproga mladega sodnika v njegovem kraju. Visoka, močna, svetlih težkih las in velikih jasnih oči. Med vožnjo proti mestu, kjer je služboval brat kot železniški uradnik, je ogledoval nove kraje, Kras, ki ga do tedaj še ni videl, in zlasti morje, ki je pogledalo za malo postajo izmed skalovja kakor ogromno zeleno oko. Večalo se je na vse strani in se razlilo v smaragdno ravnino, ki v svoji daljini ni imela konca. In pregibala se je kakor prt, ki ga

valovi nevidni veter. Iz prostrane daljave so prihajali valovi in se nosili bliže in bliže, dokler niso dosegli peščenega brega in se razlili po njem kakor bleščeče raztopljeno steklo.

Iz vlaka sta stopila na majhni postaji. Tista ženska, visoka in zdrava, zagorelih, rdečih lic in temnorjavih las, je bila bratova žena. Z desnico je segla proti Cirilu, iztegnila vrat in ga poljubila na obe lici. V vsem tem je tičalo nekaj moškega. In ko so sedeli kmalu nato pri kosilu, je rekla odkrito, da ji ta „dolgi in nerodni človek“ ugaja.

Življenje se je prav udobno razvilo. Brat je tožil, da ima silno naporne nočne službe, a Ciril in žena, ki sta marsikatero noč prekramljala pri čaju, sta se prepričala, da pelje mimo postaje komaj vsake štiri ure en vlak. Ker sta skupaj to novost dognala, sta jo tudi skupaj Metodu očitala. Smehljal se jima je in skrbel za to, kako bi se mogel čim prej oprostiti pomenka, se iztegniti po dolgi zofi in zadremati. Njegova največja slast je bilo spanje. Dni, ko ni imel službe, je prespal. Kadar je bil ponoči prost, je spal do zadnje minute. Zjutraj, ko je brlizgal vlak proti postaji, je letel on preko sobe, kjer je spal Ciril, in vtikal spotoma levico v levi rokav suknje. Po kamenitih stopnicah je lomastil v pritličje, da je odmevalo po vsi hiši. In po kosilu, ko je imel par minut časa, se je spustil vznok po naslanjaču in z ganljivo milobo zadremal.

Dušan je bil majhen, črno las in zdrav fantek. Igral se je največ z mizarским orodjem. Ljubil je žeblje, posebno dolge in močne žeblje, ki jih je zabijal za hišo v zemljo. Veselila ga je žaga, velike klešče-ščipalke, sveder in dleto, s katerim je tolkel v zemljo luknjice in jarke z gladkimi stenami.

Ob večerih so hodili Dušan, Zorana in Ciril na sprehod po oljčnem drevoredu proti morju. Vselej takrat je že pihala od morja rahla in hla-

deča sapica, ki je učinkovala tako prijetno kakor na žejnega človeka mrzla voda. Bilo je, kakor da se vali pod vsem širnim nebeškim šotorom, po katerega stropu sveti zvezda ob zvezdi in sije luna in gleda svoj obraz v morski gladini, neka nevidna in blaga uteha, ki objema vse to obrežje in še kraje daleč za njim. Telo diha zdravo in sveže, a duša se razmahne, razprhuta se kakor prebujena in na novo oživiljena ptica ter zakipi v tisočerič čustvih.

Šli so ob morju in Zorana je vzkliknila in skočila na skalo kakor plaha devica, ki ji je planil pod noge martinček.

„Kaj pa ti je?“

„Obliznilo me je!“

„Kaj?“

„Morje!“

Valovi so se iztezali res po produ, enakomerno tajno pošumevajoč in prašeč se v brezbroje belih pen. Med špilje in luknje je pljuskala voda in se pretakala vanje in zopet iz njih s čudnim grgranjem. V splošni nočni tišini je bilo, ko da je živ ves breg, da tiče pod skalami in med njimi morske živali, ki golče iz svojih skrivališč v zvezde in mesec in v vso to blago poletno noč.

Ciril je imel v domačem kraju dekleta, ali pripetilo se je, da so minili dnevi in tedni, in on se še vedno ni odločil za to, da bi ji pisal. Večkrat so se o mraku kopali. Tista temna postava, ki je stala na skali in se v mesečni svetlobi svetlikala kakor mokra črna riba, je bila Zorana. Dušan se je motal po morju okoli skale, se oklepал njenih nog in klical Cirila na pomoč.

„Pojdi pomagat, stric, da vržem mamo v morje.“

„Tako,“ se je smejal in bredel bliže oprezno tipaje, da ne stopi na oster kamen ali na izbrušeno lupino školjke.

„Le poskusita!“ je zabičila. „Oba potopim!“

Dušan je vriskal od veselja, ko je iztegnil stric roko proti beli nogi njegove matere. Tepel je po valovih, tekel iz morja in ploskal z debelimi ročicami. Zorana je omahnila preko Cirila in ga zgrabila za mokre lase. Tudi on se je je oklenil, ali naenkrat sta oba obtičala in se zagledala drug drugemu začudeno v oči. Njej je bilo tako toplo in udobno pri srcu in takoj je ljubeznivo spustila njegove lase.

„Nič se ne boj, Cirilček,“ se je smejala.

On pa se je razgrel in razburil, da ni mogel govoriti. In mislil je v tej vznemirjenosti, da bi prijel to žensko in jo odnesel na breg kot morski plen. Šele Dušan, ki je pribredel k njima, in vzpodbujal k nadaljnjemu boju, ga je streznil.

Ko so se oblekli in šli domov, je dejala Zorana:

„Dušanček, če te vpraša papa, kje smo bili, ni treba povedati, da smo se kopali.“

„Čemu to?“ je mrmral Ciril. „Zdaj bo še to povedal.“

„Kaj?“

„Da si mu naročila, česa naj ne pove!“

Šli so nekaj časa molče in Zorana se je zopet oglasila.

„Striček nekaj zabavlja, ali Dušanček drži z menoj. On, kaj ne, ne bo sploh ničesar govoril, temveč slekel se bo in legel spat.“

„Če boš dala sladkorja, mama, in sicer velik kos. Če ne, bom vse povedal.“

„Sladkorja dobiš, kolikor boš hotel.“

Ko se je že videla postaja, je vprašal Ciril nekoliko mračno:

„Zakaj se neki pogajata? Kaj se je zgodilo?“

In na to vprašanje si je odgovoril sam trdo in mrzlo:

„Nič!“

In tudi Zorana se je posvetovala v mislih sama s seboj.

„Kaj se je zgodilo,“ je ponovila polglasno, ko so bili že v veži, in odgovorila skoro šepetaje vrhu stopnic, kjer je bilo popolnoma temno.

„Sama ne vem...“

* * *

Po večerji so posedeli v kuhinji. Zorana je natakala čaj, Metod je tičal v kotu zofe in si prižigal smotko, Ciril je slonel z obema komolcema na robu mize, obrnjen s hrbtom proti vratom, ki so bila odprta v sobo, kjer je gorela drhtava brlivka, in spal Dušan v svoji visoko ograjeni posteljici. Kuhinjsko okno je bilo na stežaj odprto in tiste drobne kresnice, ki so trepetale globoko tam v nočni daljavi, so bile pristaniške svetilke velikega obmorskega mesta.

Na steni blizu štedilnika je premikala svoje nihalo navadna stenska ura, iz čašic na mizi se je kadil čaj, Metod je majal cigaro, ki mu je visela izmed ustnic in modroval.

„Vidiš, Ciril,“ je rekel in gledal dobrohotno in zadovoljno svojo ženo, „poslušaj zakonskega

moža. Prvo na svetu je, ko odrasteš, da se oženiš. S tem izgubiš tiste neumne misli, postaneš miren in si poraben za to ali ono pametno delo. Največjo skrb povzročajo samcu ženske. Poglej te neštete tisoče, ki letajo po promenadah in po trgih, pošiljajoč poglede za ženskami. Koliko jih hodi pod okni — sem in tja, tja in sem — premisli, bratec, koliko! In koliko jih sedi nesrečnih po klopih starih drevoredov, vzdihujoč v pravih presledkih! In spomniva se tudi tistih revežev, ki so legli samo zato v posteljo, da so pregreli blazine in da se morejo točno po besedah znamenitih pevcev obračati po „vroči postelji“, iztezati roke izpod odeje in grabiti ž njimi v temo po tistih ošabnih ljubah, ki se v svojih daljavah zanje ne zmenijo.“

„Zakonski mož pa ima vsega, česar potrebuje, doma. Brige mladih let odpadejo, pota po promenadah — koliko kilometrov prehodi tak človek en sam večer! — odpadejo, drevoredi odpadejo, okna odpadejo... in, in odpade... še to in ono...“

Metodu so se zaprle oči do polovice, ali kadil je pomalem še vseeno.

„Žena,“ je dodal počasi, „je mnogo več vredna, kakor se zdi človeku tako... na prvi pogled... dasi se mu zdi že takrat včasih več vredna, kakor je v... v resnici vredna... Torej, oženi se!“

„Naš gospodar že spi!“ je rekla žena.

„Ne-e,“ je zategnil Metod in popolnoma zaprl oči. Cigara med ustnicama mu je počasi ugasnila in zdrsnila po bradi in telovniku na tla.

„Zdaj sva ž njim za noč odpravila!“ je dejala Zorana in pogledala pod mizo za smotko.

„Ne še, ne še!“ je odmajal Metod z zaprtimi očmi. Počasi je pogledal, globoko zavzdihnil, se prijel za mizo in vstal. Šel je počasi proti vratom v sobo, se na pragu obrnil in napravil z roko križ.

„In nomine patre,“ je vzdihnil, „Bog vama daj srečo vsake kvatre, pa lahko noč.“

Odšel je v temo in kmalu so zaškripale vzmeti postelje, na katero je legel.

Zorana je slonela nekaj časa na oknu, se obrnila in rekla.

„Pojdiva na hodnik, tako lepa noč je noč.“

Ciril je vstal in nesel za njo svoj čaj in cigarete. Zorana je prižgala svečo v tulpi iz rdečega stekla in postavila vse skupaj na malo pleteno mizico, za katero sta sedela. Plamen sveče

se je zibal in zvijal v dihu hladeče morske sapice in vse okrog je molčalo in spalo v nekem živem, zdravem in lepem snu.

„To so take noči,“ je dejala Zorana, „v katerih človek lahko misli in misli, sanja nazaj in sanja naprej in gleda vedno z odprtimi očmi v te zvezde, po morju za lučjo, ki se premika z ribiško ladjo ali za utrinkom, ki je padel z neba.“

„Zorana, ti govoriš kakor kaka pesnica. To, mislim, imaš od tega, ker pijeta z možem samo čaj in pivo. Od teh reči postane človek len in otožen. Pri vas manjka po mojih mislih vina.“

„Ne, ne.“

„Potem menda bereš kakšnega vruga, da se nalezeš teh zvezd, noči, lune in tako naprej. Katerega poeta pa najbolj častiš?“

„Lenau!“

„A, tako! Torej njegova miloba in žalost se pretaka po tvojih žilicah. »Weil' auf mir, du dunkles Auge, übe deine ganze Macht...« brr!“

„Zakaj brrr?“

Podprla je z rokami obraz in gledala prijazno vanj.

„A, ti imaš tudi črne oči? Iz njih govore — dovoli, da se ti malo smejem — duše.“

„Kdo pa drugi naj govori?!“ se je zavzela in naenkrat otožno nadaljevala:

„Bila sem, strašno zaljubljena v človeka, ki nisem nikoli ž njim govorila. Ne vem, kdo je, in ne vem, kaj. Vse noči sem sanjala o njem in enako — prepričana sem — tudi on o meni. Ko sva se srečala, kako so se pozdravile najine oči, kako so se nasmejale in si povedale v par trenutkih cele strani romana!“

„Zakaj se pa nista seznanila, če sta bila tako zaljubljena?“

„Njemu ni bilo do tega in meni tudi ne. Lepše je bilo tako. On ne pozna nobene moje slabosti in jaz nobene njegove ne. A v mislih in fantaziji sva doživela vse, več, nego bi nama bilo morda mogoče doživeti v resnici. Pozneje se je on oženil, a najina ljubezen je trajala dalje. Tudi še takrat je gibala, ko me je snubil Metod, in vse do tedaj, ko sem se odpeljala s svojim možem.“

„Presneti Lenau, kaj je napravil s teboj!“

„Meni je to tako jasno in prijetno... jaz ne vem... ali ne moreš ti tega razumeti? To je največje bogastvo, ki ga ima človek. Naše misli, naši spomini, naša domišljija, ki nam da, česar želimo. Stvari, ki jih ne sme videti svet, lahko doživljamo v njej. Dogodki, ki so nam sladki, a

prepovedani, so nam v njej na razpolago. In besedniki naših misli so naše oči."

Ciril je gledal njene bele in polne komolce, ki so se tiščali mize, in njen vrat, ki je bil vitek in bel kakor labodji.

"Ali ne razumeš tega?"

"A... da so besedniki naših misli naše oči?"

"Da!"

"Zaradi tebe... naj bo, Zorana!"

"Da tisto, česar ne smejo naša usta nikoli povedati, izreko lahko naše oči?"

"Dobro je!"

"To je resnica... prepričaj se... Glejva si v oči, brez besed."

"No, glejva si!"

Utihnili sta, slonela oba z rokami na mizi in si gledala v oči. Njene punčice so bile velike in črne kakor okrogla in vlažnosvetla zrna. Zdelo se je, da se polagoma še večajo, in bilo je, kakor da bodo zalile vse podolgovate in nekoliko poševno viseče oči. Nalahko se je pričelo nekaj utrinjati v njih, kakor bi bilo to nekje daleč zadaj. Potem se je ta toplota bližala z ognjem vred, ki je žarel sredi punčic kakor sredi črnih kamenov. In ta žar in ta toplota sta pričela peči i žgati in bližala sta se bolj in bolj, dasi so oči mirovale na istem mestu. Ciril je začutil v glavi nenadno presenečenje, ki mu je lezlo po žilah in preplavilo vse telo. Stresnil se je in umaknil oči.

Zorana je podprla brado z levo dlanjo in obrnila glavo proti morju. Dolnji del njenega ušesa, ki je gledal majhen in okrogel izpod rahlo počesanih temnih las, je bil zalit s krvjo, kakor bi gorel. In okoli ustnic ji je trepetala drobna in komaj vidna senca. Okrenila je glavo nazaj in rekla:

"Prekinil si... vse si pokvaril."

"Kaj, kaj?" je dejal skoraj v zadregi.

"Hotela sem ti reči še marsikaj."

Molčala sta oba dolgo časa in se potem počasi in obotavljaje odpravljala v sobe. Poslovala sta se res nekako tako, kakor bi živela s svojimi mislimi v drugem svetu, kjer ni rok, ki se iščejo in oklepajo druga druge. Ciril je legel in v sanjah mu je govorila Zorana resnično besede, ki mu jih v življenju skoro ne bi mogla nikoli povedati.

Zjutraj, ko se je umival in o tem premišljal, si je pljuskal v lica in čelo mrzlo vodo in mrmral:

"Treba je, da grem... treba je, da grem!"

* * *

Nekega dne sta sklenila Metod in žena tole: Zorana se pelje v bližnje obmorsko mesto, da preskrbi nekaj potrebnih stvari zase in za dom, in Ciril jo spremlja; Metod in Dušan pa ostaneta doma in preživita dan po Dušanovem okusu. Dopoldne se bosta kopala v morju, popoldne zopet, med tem časom pa bosta zbila iz desek in žeblicev velik hlev za Dušanove konje. Ciril se je takoj udal splošni želji, in že zjutraj proti osmi uri sta sedela z Zorano sama v kupeju drugega razreda, mahala skozi okno Dušanu in Metodu v slovo in drdrala z vlakom s postaje.

Zorana je imela na sebi črno krilo, ki se je tesno oprijemalo njenih zaokroženih bokov, in črno bluzo iz čipk, skozi katere se je močno svetlikala njena zatemnela polt. Sedela je nasproti Cirilu v smeri, v kateri je vozil vlak. Držala je desno roko kvišku proti obrazu in zapenjala črno in svetlo rokavico po zapestju.

"Prosim te," je rekla, "zapni mi!"

In Ciril, mlad in svež, se je ljubeznivo lotil drobnih gumbov in jih pretikal skozi male gumbnice. Ko je bil s tem gotov, je segla Zorana za hrbet po torbo, jo v naročju odprla, vzela iz nje denarnico in mu dala več v okroglo kepico zmečkanih bankovcev.

"To ni mojega moža denar, to je moj denar. Poslal mi ga je prvega očca. Deni ga v svojo listnico, da se lahko izkažeš kavalirja."

Ciril se je smejal in po njegovih belih zobeh se je svetilo solnce, ki je sijalo že vroče in močno skozi odprto okno. Na desno, kjer sta sedela, se je širila brezkončna morska ravan, vsa svetlozelena, in živa, ob obali so plavali po njej čolni z izletniki, dalje ribiške barčice z belimi, rjavimi in zelenkastimi jadri, napihnjenimi od vetra, in še dalje so se prikazovali od časa do časa parniki, črni in trdni, neusmiljeno deleči valove in puhačo gost črn dim, ki se je vil za njimi v dolgi ohlapni črti. Po bregu nasipa, koder je ropotal vlak, se je stresalo v rahlih sunkih sape rosno grmovje, rože, ki so se dvigale visoko iz tal, so zamahovale z glavami, se počasi mirile in naravnale zopet svoje oči naravnost v solnce.

"Ciril," je vzkliknila veselo Zorana, "povedati ti moram, da nimam danes v mestu prav nobenega posla. In če ga tudi imam, ga ne maram imeti."

"No, preveč lepo! Ubogi zakonski možje! Te dni, kar te poznam, sem sklenil, da se ne oženim."

„Eh, veš, včasih moraš legati. Saj ne lažeš zato, da bi storil komu kaj hudega, da bi koga kako oškodoval, da bi imel pri tem lopovski namen, temveč le za to, da si na skrivaj, nikomur na škodo, privoščiš veselo urico sredi neskončnega reda enoličnih in vsakdanjih, en sam kratkočasen dan med neznansko vrsto pustih in navadnih. Pretegneš se nekoliko, zadiháš (Zorana je iztegnila roke od sebe, stisnila pesti, napela prsi in se globoko oddahnila), takole si misliš, no, danes se mi vendar godi po volji ali vsaj drugače nego vse druge dni.“

„Vse tako mislim, da bom moral gratulirati bratu, ki je našel tako moderno ženo.“

„Eh, Cirilček, fantek moj, ti ne veš še tega, kaj je sveti zakon! Kako se to vleče in prede in plete in zopet vleče in vleče!“

Dotaknila se je naglo njegovega kolena in vzkliknila:

„Kakšno solnce, koliko ga je, kako je vse to široko, neskončno na svetu, a jaz sem kakor muren v luknji. Ali danes, Ciril, zapomni si! Mi, to sva jaz in ti, vse polomimo, kar diši po starih registrih!“

Pripeljala sta se v mesto, južinala v elegantnem hotelu in hodila potem po ulicah roko v roki.

„Bog ve,“ je rekla ona, „če kdo verjame, da si ti moj mož!“

„Saj nisem!“

„Seveda ne! Če bi bil, bi ne hodila s teboj. temveč bi te bila sita do grla.“

Opoldne sta kosila na verandi udobne restavracije in kmalu nato sta si vzela izvoščka in se peljala v okolico onostran mesta. Prišla sta v malo kopališče s prijaznimi vilami in hoteli in si vzela v enem, ki je stal čisto tik morja na skalah, sobo.

„Vinsko karto sem,“ je rekla Zorana,

Natakar ji jo je prinesel in izbrala je tako marko šampanjca, da ji ni delala izbira sramote.

„In mnogo kozarcev prinesite! Tenkih, visokih, svetlih!“

Ciril je sedel v fotelju skoro sredi sobe, Zorana je sedela ob strani mize s hrbtom proti oknu. Stolček za posodo z ledom, kjer je tičala steklenica, je stal na sredi med obema.

„Na našo mladost!“ je rekla, ko sta bila sama, prišla čaša čisto pri dnu in trčila s Cirilom, da je veselo zapelo.

„Eks!“ je rekel Ciril, izpil in si obrisal ustne.

„Ob steno ž njim,“ je dejala ona in vrgla svoj prazni kozarec v zid nad vrati, da se je razletel na vse strani.

„To znamo tudi mi,“ je rekel Ciril in vrgel kozarec v zid tik vrat. Večina svetlih črepinj je padla po rdečem kanapeju, ki je stal v tistem kotu.

Vnovič sta natočila, vnovič izpila in vrgla čaše ob zid.

„Tega mi manjka,“ je rekla živahno Zorana, „tega!“

„Šampanjca torej!“

„Ne, življenja pravzaprav. Kaj takega, kakor je današnji dan. Greš, ukradeš se, iztihotapiš in naenkrat je vse za tvojim hrbtom kakor za deveto goro: sveti zakon, gospodinjstvo in take reči. Poglej, izmuznila sva se, in zdaj sediva možu in Bogu za hrbtom in nobeden ne vé za najino sleparstvo! Ti, zaplešiva eno!“

„Kje je pa godba?“

„Misliiva si jo! Misliiva si oba Leharjev valček iz „Vesele vdove“. Trá-roreri, trá-roreri, trí, tré, tró... Ali si misliš? To ti mora takoj igrati po ušesih!“

„Mislim si!“

Ciril je vstal, umaknil stol k steni, prijel z levo njeno roko in položil desno za njen vitki pas. Zaplesala sta tiho, mladostno, kakor bi letali nad preprogami dve lahki ptici.

„Izborno,“ je rekla ona. „Moj poklon, plesati znaš!“

„Slabo,“ je dodal on. „Plesal bi... dolgo,“ mu je ušlo nepričakovano in instinktivno.

Stal je sredi sobe in nekaj premišljeval. Bil je vroč in po čelu pod lasmi se mu je svetilo več potnih kapljic. Šel je po stol, ga peljal na sredo sobe k mizi in sedel. Iskal je naenkrat po žepih in vprašal:

„Imaš ti še kaj cigaret?“

„Ne! Naroči! Tudi steklenica je prazna.“

Pozvonil je in dobila sta vina in tobaka.

Zopet sta trčila, izpila in razbila kozarce. Ta tresk ob zid in to rezko padanje črepinj se je prilegalo živcem, ki jih je spravljalo močno vino v razkošno trepetanje. Zorana se je zleknila nazaj, položila levo kolenó preko desnega, in v črni nogavici tičoča vitka ženska noga je gledala ošabno in ponosno izpod temnega krila.

Ciril je bil v obraz rdeč, ustne je imel suhe, vičel je vse Zoranino zdravje, vstal je, obstal tik nje — in šel dalje do okna. Ona se ni zganila.

„Zakaj pa gledaš skozi okno?“ ga je vprašala, kakor bi bila sredi veselja naenkrat nalahko užaljena.

Vrnil se je počasi in se sklonil nad njo:

„Zaradi tega,“ je odgovoril pridušeno in jo poljubil.

„Zaradi tega,“ je ponovil in jo še enkrat poljubil.

„Ne smeš tako,“ je rekla ona ljubeznivo in ga tudi sama poljubila.

„Ne smeš, bratec moj, ne smeš!“

Počasi in prijazno mu je položila roko okoli vrata in se smehljala z mokrimi in srečnimi očmi.

* * *

Cirila je bolela ponoči glava. Prebudil se je in premišljal dolgo o minulem večeru. Bilo je, kakor bi ravno ta glavobol obdal vse njegove misli s posebno treznostjo in nemladeniško resnostjo. Gledal je za hip svoje življenje kakor starec, čigar pameti ne more premotiti niti najslajši življenjski užitek. In z glavobolem in z njim združeno hladno razsodnostjo misli je vstal in se oblekel.

Metod je imel službo, a vendar je prišel k zajutreku v kuhinjo, kjer sta pila skupaj kavo. Vrata v spalno sobo, kjer je oblačila žena Dušana, so bila odprta. Skoznje je prihajal tale pomenek:

„Tisti hlev, ki ga je napravil včeraj papa, ni za rabo.“

„Zakaj ne?“

„Ker so jasli iz popirja.“

„Saj so dobre.“

„Pa niso! Jasli morajo biti lesene!“

Ciril je rekel tako glasno, da se je moralo čuti po celem stanovanju, tole:

„Dragi moj Metod, naznanjam ti oficijelno, da odpotujem danes ob poldvanajsti dopoldne proti domačemu zavičaju.“

„Tvoj humor ima jetiko! Kašlja!“

„Odpotujem, vse zastonj!“

„Ali, ali — kaj pa ti je butnilo v glavo?“

Ciril je govoril s prijaznim smehljajem in si domišljal, da je zaradi njegove izjave padlo Zorani v sobi tisto iz rok, kar je v njih ravnokar držala. Najbrž Dušanovi čevlji.

„Imam neke stvari, radi teh stvari neke obveznosti, in če se pes obesi, ni mogoče drugače kakor tako, da se ob poldvanajsti odpeljem.“

Metod se je sklonil k njemu, se ozrl okoli in pošepetal:

„Najbrž te je ona razžalila. Včeraj, kaj? Njej pride večkrat kaj pikrega z jezika ... prosim te po bratovsko, oprosti to reč!“

Ciril je samo odmajal z glavo. Zorana je stopila počasi na prag. Oblečena je bila v temno-rožast spalni plašč, ki je padal v elegantnih gubah po njenem visokem in lepem stasu. Roke je imela gole do komolca, vrat globoko do prsi, a lasje so ji bili še mastni in potni od spanja.

„Čemu mu braniš, če hoče iti?“ je vprašala Metoda, ki jo je pogledal, kakor bi prosil pomoči, in zganil rami. „Človek je najbolj srečen tedaj, če uganja neoviran to, kar ga veseli. Čemu ga oviraš?“

Prenehala je za hip in čez nekaj časa dodala službeno:

„Kje je neki naša dekla? Reci ji, naj mu pomaga spravljati v kovčeg in pletenko.“

Nato se je obrnila in odšla.

Malo pred poldvanajsto sta ležala pred peronom Cirilova pletenka in kovčeg. Ciril in Metod sta stala tik pisarniških vrat in kadila.

„Meni je prav žal,“ je dejal Metod, „da že odpotuješ. Vse ljudi imam rad, a svojce najrajši.“

Premišljal je, vlekel iz smodke dim in se čez nekaj časa spomnil:

„Menda mi nisi zameril, ker — oprosti mi — se mi tako rado dremlje. To ni bilo zaradi tebe, ne daj Bog, prisežem ti! Ali jaz, vrag vedi, če bi se navečerjal in udobno sedel, bi zaspal tudi, če bi mi pel na ušesa Caruso.“

„Nemara še slaje,“ je rekel Ciril. „No, ne boj se, zaspani bratec, nihče me ni užalil!“

Metod je zopet mislil in med tem je prišel vlak. Ko se je Ciril tik vagona ozrl, je zagledal za sabo Zorano, popolnoma belo oblečeno, v belih nogavicah in belih šolnih in z belim nageljnem v temnih laseh.

„Prišla sem po slovo,“ je dejala s pritajenim smehom. „Bog te živi, Ciril!“

Dala mu je roko in stopila nazaj.

Zlezel je v voz in Metod je nesel za njim oba kovčega.

„Ti, danes zjutraj, ko si povedal, da odpotuješ, se je vmešala v najin pomenek nekoliko nespretno moja žena. Povedal sem ti že: nekaj cinizma, to je njena slabost. Hudega gotovo ni mislila. Zdi se mi, da se te bo jako prijetno

spominjala. Prosim te, ne zameri ničesar ne njej ne meni.“

Segel mu je v roke in ga poljubil na obe lici. Odhajal je s svojo rdečo kapo in skrival oči, da bi kdo ne videl njegovih solz.

„Hvala tebi in Zorani, bilo je krasno pri vaju,“ je klical za njim Ciril.

Vlak se je pričel premikati. Pogledal je skozi okno in mahal z roko vsem: Metodu, debelušnemu in trebušatemu, pokritemu z rdečo kapo, Dušanu, majhnemu, skočnemu kodrolaščku, in Zorani, beli in zdravi in lepi kakor ta poletni obmorski dan.

Sedel je nazaj v kupe, ali nenadoma zopet vstal in se ozrl skozi okno proti postaji. Zadnjič se je zasvetila njena bela postava in izginila utripoma za oglom. Vlak je zavozil ob mejo, visoko in peščeno, in ropotal hitreje in hitreje. Neznani ljudje so odprli vrata in pričeli odlagati svoje stvari po policah in klopeh.

Ciril je sedel nazaj in gledal predse v steno.

„Kako je zdrava, lepa,“ je vzdiknil v mislih.

„Kako strašno sem vanjo zaljubljen!“

Sklonil se je, podprl glavo in se zastrmel v črna tla.

Listek.

Književnost.

Branko Vodnik: Povijest hrvatske književnosti.

Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice Dalmatinske. Zagreb, 1913. Izdala Matica Hrvatska. 80. 410 str.

S to veliko in lepo opremljeno knjigo je podarila Hrvatska Matica svojim članom lani dar, ki je razveselil Hrvate, saj je lepo in zanimivo zrcalo njihove umstvene preteklosti. „Hrvatska je književnost stara i velika i bogata, kakve nema nijedan tako malen narod, kao što smo mi, u Evropi“ — pravi po pravici pisec v predgovoru. Zanimati pa mora tudi nas Slovence, saj je naše slovstvo v mnogoteri — dasi doslej še ne do čista pojasnjeni — zvezi s hrvaškim. To se vidi že na tej knjigi, ki obravnava samo starejšo dobo, do konca 18. stoletja. V drugi knjigi, ki bo govorila o ilirizmu, bo to seveda še bolj jasno. Tako je zgodovina hrvaškega slovstva večkrat neposredno tudi zgodovina slovenskega. Da pa lahko ta knjiga zanima sploh vsakega slovenskega inteligenta, celo kakšnega ekskluzivnega politika, tudi za te je v njej gradiva dovolj.

Knjiga sestoji iz dveh, oziroma treh delov. Najprej je Jagićev članek „Hrvatska glagolska književnost“ (str. 9—60), k nji so nekako pritisnjena „Crkvena prikazanja“, ki jih je opisal Vodnik (str. 60—64) in šele njim sledi „Drugo doba“ z opisom hrvaške književnosti naprej od humanizma in renesance. Ta delitev je bila nekoliko potrebna zaradi tega, ker

sta si delo razdelila dva strokovnjaka in se je tako za opis glagolske književnosti pridobilo pero, ki je v učenem svetu za ta posel najbolj poklicano. Toda tudi Vodnik sam je v svojem delu uvedel marsikatero novo razdelbo, s katero je v hrvaško literarno zgodovino sprejel rezultate, ki jih je znanstvo že davno dognalo in ki so samo še čakali, da jih tudi literarna historijografija dejansko pripozna. O vseh teh spremembah govori v uvodu. Tako Marulić ni več „oče“ hrvaške književnosti in Gundulić je postal glavni zastopnik hrvaške protireformacije. O tradicionalni književnosti misli govoriti Vodnik, predno bo prišel do zgodovine XIX. stol., dasi, kakor pravi v predgovoru, „ima doista dovoljno razloga, da bude o njoj govora iza sredovječne književnosti.“ Če se bo pri tem omejil na samo zunanjo, takorekoč literarno zgodovino tradicionalne književnosti, mu ni kaj oporekati.

Jagić opisuje v svojem članku glagolizem od prvih početkov do današnjih dni, ko je postal objekt znanstvenega navdušenja in nekaterim celo nekaj narodni simbol. Glagolizem — v najširšem pomenu besede, kakor ga jemlje Jagić, torej ne samo cerkveni — je bil vedno nekaj znak in izraz narodne individualnosti in je tvoril slovansko lice hrvaškega javnega življenja v času, ko je drugod na enakih toriščih popolnoma gospodovala internacionalna latinščina. Zunanji vzroki (politično nasprotovanje, tiskarske težkoče, razvoj književnosti z latinskimi pismeni) in notranji (pomankljiva izobrazba glagoljašev) so zakrivali, da je vedno bolj propadal, dokler ga ni poživilo v 19. stol. zanimanje znanstvenikov. Njegova današnja bilanca je kratka in ne ravno vesela: „glagolizam, osim čisto naučnih pitanja, ostaje sada

vezan samo još za crkvu, pa i tu nije pošlo malo ustrajnim pokušajima za rukom, da rašire njegove granice na sav hrvatski narod katoličke vjere. S jedne strane sam narod ne osjeća te želje, koja se javlja od vremena do vremena u užim inteligentnim krugovima više kao nacionalističan negoli kao vjerski osjećaj, s druge strane ne podupiru takih želja niti crkvene niti svjetske vlasti. Kod crkvenih vlasti nema bar ovaj čas velikih koncepcija za izmirenje istočne sa zapadnom crkvom, koje bi mogle pokrenuti i to pitanje novim putem. Kod svjetskih vlasti vidi se u nevinoj slovenskoj misli jačanje slovenske narodne svijesti, koje se svi neslovenski faktori ove državne zajednice, u kojoj žive Hrvati, silno boje te joj svim sredstvima smetaju. Hoće li igda Hrvati moći sve te smetnje savladati i ukloniti, to je pitanje budućnosti."

Takoj za Jagićevim opisom slede „Crkvena prikazanja“ v posebnem, kratkem poglavju; saj spadajo vsaj na zunaj sem, ker so nekako literarnozgodovinsko dopolnilo Jagićevemu, predvsem filološko orijentiranemu članku. Res je, da glagolska literatura po literarnozgodovinski strani še ni daleč tako raziskana, kakor po filološki, saj mora tukaj filologija literarni zgodovini šele pripravljati pot. Toda vključ temu bi se lahko za knjigo pridobilo neko enotnejše lice. Baš pri literarni zgodovini je kardinalna potreba opis in dokaz kontinuitete razvoja in to se zelo težko in redko doseže, če jo piše več ljudi. V tej knjigi je prava kontinuiteta razvoja, od preseljevanja narodov (če se hočemo strogo držati besed, s katerimi je začel Jagić svoj članek) pa tje do naše moderne dobe ž njenimi političnimi projekti, ohranjena samo v Jagićevem članku. Za njim začne Vodnik hrvaško literaturo z opisom humanizma in renesance, pa je prisiljen, vse, kar leži pred tem, vriniti v poglavje „crkvena prikazanja“, ki ni z ostalo knjigo v nobeni pravi, organski zvezi. In vendar bi se bila lahko našla prilika za to v drugem delu te knjige.

Vodnik opisuje v prvi vrsti postanek narodne književnosti pod vplivom humanizma in renesance. Toda paralelno s tem svetnim vplivom, so vplivale na postanek literature tudi cerkvene potrebe in ker Vodnik ne misli na to, so ostala njegova „crkvena prikazanja“ izven enotnega okvira. Priznati se mu mora, da o cerkvi in nje potrebah ni mogel in skoro ni smel pisati, ker je članek o glagolizmu napisal Jagić. Toda o cerkveni drami bi lahko pregledno govoril pri Maruliću, ki je sam pisal „prikazanja“, ali pa pred njim; saj je bila tudi ta hrvaška narodna cerkvena drama namenjena v prvi vrsti onim, „ki niso naučni knjige latinske aliti djačke.“ S prejšnjo dobo veže te drame dejstvo, da so napisane v glagolici, kakor n. pr. zbornik fra Matije Zdranina, ki poleg drugega služi pisatelju za dokaz, da se je, če ne prej, vsaj ob istem času, ko se je pojavila v Italiji „sacra rappresentazione“, med glagoljaši v severni Dalmaciji in hrvaškem Primorju razvila hrvaška cerkvena drama. Vse to je bilo v XV. stol., davno prej, nego se je na Hrvaškem pojavil vpliv humanizma in renesance in je pod italijanskim vplivom nastala druga vrsta cerkvenih dram. Tudi dejstvo, da so se cerkvene drame ohranile tako dolgo (zadnja se je igrala v Starem gradu na Hvaru l. 1837), bi zahtevalo, da se ta tvarina obdela globlje in v organski zvezi z ostalo. Toda ravno te organske zveze, ki bi vezale vse te spomenike pred dobo humanizma z ostalim opisom, ni. Pred humanizmom in pred prvimi „crkvenimi prikazanimi“, skoro sto let pred njimi, je nastala „šibenska molitva“, ki v tej knjigi niti ni omenjena. In vendar je zanimiva po

obsegu, obliki in vsebini in je znamenita že zaradi tega, ker je najstarejši spomenik hrvaškega jezika v latinski pisavi. Prvič sta jo priobčila J. Milčetić in J. Milošević v „Starinah“ (XXXIII [1911], str. 572—594); stavita jo v XIV. stol. Vodnik jo gotovo pozna; Jagić je v svojem članku o glagolizmu z uspehom rabil zvezek „Starin“, v katerem je izšla. Vodniku pa ne dajem nobene krivde zaradi tega, da je ne omenja. Omenil je zato ni, ker ni mogel nikamor ž njo, ko je bila shema knjige že določena. In vendar se bo zgodovina hrvaške literature morala pečati tudi z vsemi onimi poskusi z latinskimi pismom, ki so se pojavili pred dobo humanizma in renesance. Res jih je razmeroma malo, toda zato je treba tako obsežen spominek, kakor je šibenska molitva, ki dosega po obsegu skoro naše, mnogo starejše, brižinske spomenike, z veseljem pozdraviti in vsaj registrirati.

Vsi ti pomisleki pa lepi Vodnikovi knjigi ne jemljejo njene cene. Pisatelj se težkoč takega dela, kakor govori v predgovoru, dobro zaveda, zaveda pa se tudi nalog literarnega zgodovinarja. Glavna naloga take knjige je, da prinese sintezo znanstvenih rezultatov, vse znanstvene pozitivne vrednosti, ki naj tako preidejo v intelektualno življenje in ga oplodijo. Pri narodih, kjer je literarna historijografija še malo razvita, kakor pri Hrvatih (— pri nas je še slabše —) mora vsaka taka sinteza dolgo časa ostati samo poizkus. Toda če je soliden in pošten, je koristen že zaradi tega, ker javno pokaže vrzeli in pota bodočemu znanstvenemu raziskavanju. In vse te naloge je opravil Vodnik s svojo knjigo v veliki meri, tako da z veseljem in zanimanjem pričakujemo druge, s katero bo to lepo delo končano.

Dr. J. A. Glonar.

Zapiski.

Levstikovo delo za Prešerna.

Priobčuje dr. Avgust Žigon.

II.

Nekoliko težjih reči v Prešernu.

Sila spomina.

(Dalje.)

„Sila spomina“ je pevec menda pisal v posebno srečni uri, ko se mu je duša okrepčala, bodi si s to ali uno rečjo; ko je čutil svojo vrednost, [in to] ktera ga je tolažila za britko zaničevanje pred svetom. Ko bi take ure pri pevcu ne bile tako redke, spisal bi bil družih krepkejših pesmi, in tudi osoda njegovega življenja bi ne bila tako nemila! — Zato sté ta in zgubljena vera zaporedoma v knjizi; le bi jaz bil postavil zgubljeno véro prej, potem pa tó. Tistim bravcem, ki morda nemajo Prešerna pri roci, tiskamo vso pesem, naj se prepričajo; naj sodijo — sodbo. — — 37)

V³⁸⁾ drugem oddelku zopet neprijetno stoji ravno tista beseda dvakrat, kar smo uže grajali v sp. Matija Čopa.

Posebno čuditi se je predzadnjemu oddelku. Podoba, ktero nam stavi pred dušno oko, moramo[ra] reči, da je

³⁷⁾ Tu je v rokopisu odmor, ki znači, da si je tu Levstik mislil vso pesem „Sila spomina“ prepisati, a je tu prepis preskočil, hoteč ga dodati šele ob tiskanju.

³⁸⁾ Rokopis ima tu, dasi v začetku stavka malo začetnico: v drugem ..., ki jo pa tu radi razločnosti nadomestim z verzalko.

orjaška! Imel sem na Dunaji prijatla, svojega rojaka; bil je živopisec. Dolgo časa že ni bil v slovenski zemlji, da je bil uže marsiktero domačo besedo pozabil. Po³⁹⁾ letu 1848 se je|| soznanil z nekoliko Slovenci, in vprašal o marsikteri reči; poprej tega skoraj ni mogel, ker njegovi součenci v akademii so bili zgolj Nemci, in narod se ni tako družil z narodom, kakor zdaj. Ko pridem na Dunaj, zvém zanj, in kmalo sva bila znana. Bil je blag, zdrav mož na duši in telesu, še v mladih léti. Pripovedujem to in to o naši literaturi, in prinesem sabo tudi Prešérna. Berem mu med družimi tudi silo spomína. Ko začnem, potegne knjigo meni iz rók, in bére sam, daravno malo okorno, ker ni bil vajen. Ko dobère do [zad] predzadnjega razdelka, umolkne, položi Prešérna na mizo in pravi: ta je za-me premočan; vzlasti danes nisem za take močne reči. Pa ga vender zopet prime, bere še enkrat [za] ravno tiste besede in zopet umolkne. Potem prebere od konca vso pesem in pravi: prijatelj! ta knjiga ne pojde [iz] več iz mojih rok, išči za-njo, kar [h] ti je drago! — To naj bo tukaj pisano namesti vse druge sodbe!

Še nekaj o jezikovih zadevah.

Vender ne vderža želj skrivnih plaména.||

Morda bi kdo rekel, da „vderža“ ni prav; ali to ni takó. Dolenec pravi: „[v]uderžam“ = er [bändiget] bemeistert das pferd. „Kdo te izderža?“ wer hält dich (mit dem gelde) aus? Grajati se mora terdokožnost le-tega verza, ker ste besedi: „vderža želj“ koj druga za drugo. Ne še mehkó, ali blagoglasneje bi bilo:

Vender želj skrivnih ne vderža plaména.⁴⁰⁾

Prešerin je sploh res tako mehák, da opominja italijanska⁴¹⁾ jezika, ali časi pa ima vender v sebi take terdobe, da se mu popraviči mora zaméríti, [da] [ker] bi se jih lahko bil ognil. Vender te so redke; nekaj več, daravno tudi malo, je taci, ki so terde zató, ker⁴²⁾ v pravopisu nemamo polglasnice. Al tih in taci grehov je v Prešernu tako malo, da brezi skerbi pravimo s Horacijem:

Verum ubi plurima nitent in carmine non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura.

V ravno tej meri je pisana tudi pesem v spomin Andreja Smoleta; ali v duhu si ni sorodna. V tej diha neskerbno sercé, ki se ne boji smerti, ker upa v tihi jami počitka po britkem terpljenji tega življenja, združena je domovinska ljubezen. Jezik [s] je sploh tako gladek v njej, da slovenščini v družih pesnicah nema nič temu podobnega. || V nji je živ poezijški ogenj, srečn[o]i polagaj dušni. Sploh se pa mora opomniti, da Prešerin, akoravno je pilil in gladil verze, vender ni tako likal jih, kakor se lahko [nekterim] po pravici očita nekterim, ki dotlè[j] goliyo kožo svojim pesmim, da so nazadnje podobne zlizanemu grošu.

Od želézne ceste.

Ta pesem je sama na sebi lahko umévna; šaljiva je od [kon] kraja do konca. Očíta se ji pa po pravici lahko, da [v] kregu, akoravno sta ga imela med sabo ljubi in ljubica,

³⁹⁾ Rokopis: po (z malo črko; pisna ležernost.)

⁴⁰⁾ To svojo popravo ima Levstik faktično v svoji izdaji Prešernovih poezij l. 1866. (Na str. 60).

⁴¹⁾ Beri: italijanskega. Pisna pomota rokopisa!

⁴²⁾ Rokopis: kar ... (Pač pogrešek pisave).

le na videz, ni [p] preumetno pot nakopán spravi. On se prehitro verne iz bodéčih šal in prav za prav ljubice prosi za zaméro ljubice¹⁾, ktera je tudi se vé da, koj mirna; [saj] ker je vedila, da v tem ni resnice, kar je on govoril.

Učenec.

O tej pesmi naj se opomni samo tó, da jo je Prešerin gotovo zložil, ko je bil še učenec [latins] sedme ali osme šole; tedaj je zgodaj začél se vaditi; opomnivši se Schillerjevih beséd:

früh übt sich, was ein meister werden will.

Vender je največ pesmi zložil in morda popravil tudi to, še le potem, ko je soznanil se s Čopom.*)

*) Morda je tudi asonance dal še le potlej.²⁾||

Judovsko deklè.

Al večkrat je nazáj prišlà;
Nje véra terden jéz je bišà,
Ljubezni njé ni vstàvila.

V teh versticah leži misel te pesmi, ki je ta-le: Ljubezen je slepa; ne vpraša kake vére in kacega rodú je človek, v kterega smo zaljubljeni. Očitálo bi se mu lahko, da je to misel nekako zagernil; da je ni dovolj ostro izrisal, kakor je sicer njegova navada; toda pomniti je, da — je vedil, zakáj? Po pravici se očíta Prešernu, da je v besed[il]ah: bilo, bila, bili náglas deval vedno le na zadnji zlog, časi zavoljo stika (reim), časi [po nepotrebnem] zavoljo prevelike ljubezni do gorenščine.³⁾

Prekòp.

Pri le-tej pesmi vprašamo samo: Ali ni Prešerin tu sam sebe popisoval? Ali ni prezgodaj ušla mu nesréčna misel, ktera menda ga je morila [de] uže delj časa pred smertjo? Skoraj bi rekel, da gotovo!||

Neiztrobnjeno sercé.

Ta pesem je po zuna[il]nji in po notranji osnovi tako v rodu si s prejšnjo, da, ko bi pevec [ocit] na ravnost ne povédal, da pevca, ki se⁴⁾ bil usmertil sam, „pokòpat⁵⁾ k tolovajem, beričem dadé⁶⁾, bravec bi gotovo mislil, da se prepéva v obéh ravno tisti človek.

Opomba: Tu je Prešerin k besedi: „pokopat“ brez potrebe naredil résico. Glagol „dati“, kader znači: veléti, [poslati], oskerbétí si kaj, hoče imeti pri sebi supin. Laščan pravi: Srajco sem dal prát, ne prát; sina sem dal učít, ne učít: voli je dal redít, ne redít ali rêdit. V tej reči je zopet razložek: „srajce ni dal prát“ znači: sraj(ce)⁷⁾ ni poslal

¹⁾ Tako je ta hiba, to pomotno dvakratno ponavljanje iste besede, tudi v rokopisu; jaz bi jo prvokrat črtal, a ne čutim se v to upravičenega: zató ponatisnem rokopis, kakršen je.

²⁾ Levstikova opomba pod tekstom.

³⁾ Tu primerjaj tisto, tudi po moji sodbi zelo verjetno obrazložbo: „zakáj“ je Prešerin zložil to pesem, in odkod mu je došel impulz zanjo, — v Zborniku Mat. Slovenske IV., V Lj. 1902. (L. Pintar, Književne drobtinice, str. 167/172). Pesem je iz zadnje dobe Prešernove, ki je bila njegova „doba objektivnosti“.

⁴⁾ Levstiku je v rokopisu izostal tu pomožnik: je ...

⁵⁾ Rokopis vsled pomote v pisavi: pokòpot ...

⁶⁾ V rokopisu manjkajo tu na koncu navodnice.

⁷⁾ V rokopisu je zadnji zlog Levstik ob prehodu iz ene v drugo vrsto pozabil zapisati. Dodal sem ga torej sam tu v tisku.

[ali prinesel], da bi se oprála; srajce ni dal prát' = branil je, da bi se oprala.

Opomba. Za poprejšnjo sledi zdaj tu Levstikova opazka k pesmi „Perva ljubezen“; tista opazka, ki sem jo pritegnil odtod tja k prvi Levstikovi notici o isti pesmi, pod črto. Žato jo tu preidem.*)

Vzrok nezlatega véka.

Tu opominjamo to, da bi se prav za prav imélo brati po gorenski šegi: „k v á s i k“ zavoljo [besedne igré.] [soglásja v besedi: k v á s i.]

Sonetje.

Pervi sonét spada med najlepše Prešérnove.

V jezikovnem oziru opominjemo samo to, da ne vém, zakaj je Prešerin pisal „K ô [l] p e“, namesti „K ô p e“?*) Ali res [g] Gorenci kje takó govoré? Ali je samo po svoji misli sodil, da je tako pràv? Pri Laščah je tudi potok tega iména, in nihče mu ne pravi [D] drugače, kakor: „K o v p a“, in mlinarju na tej vodi: „K o v p a r“. Zavoljo téga je bil uže pogovor v Novicah. Naj še to stoji tu v pojasnilo.

V verz:u: preslabe peti boje vam sloveče, je nekam jako prosta besedna konstrukcija; pa vender ni neslovenska; prosim naj se bravci samo opomnijo Kervavca, ki pravi: „lén je delatí“. Prozaíst*) bi pa vender bolje rekel: Moje strune, ki so preslabe, da bi Vam prepevale sloveče boje, pojo raje itd.||

Opomba. Tu sledi zdaj v rokopisu tista Levstikova dodatna opazka o Palinurju, ki sem jo privzel k članku o pesmi „V spomin Matija Čopa“, pod črto.

II. sonet.

„Sonc[e]ov“, namesti: „solnc“ ni prav.¹⁰⁾

Al, dragi! taka moč je čez me dana itd.¹⁰⁾ To je: ali dragi bravci, poslušávcí!

VI. sonetni venec.

[Term] Lepota sonetnega venca je vednim možem tako znana, da ni treba več govoriti zavoljo tega. Kakó lepó se druží domovinska¹¹⁾ ljubezen z ljubeznijo do neusmiljene deklice! Opomniti hočemo le nekterih težje umevnih rečí.

Poet tvoj nov Slovincam venec vije,
Z petnajst sonetov tí takó ga spléta,
De „magistrale“, pesem trikrat péta,
Vsih drugih skupej véže harmonije.

Vpraša se: [zaka] kako je magistrale trikrat péta; ali zakaj pravi Prešerin, da se trikrat poje? Zato, ker ima vsaki [verz] sonet dva verza pesmi, imenovane magistrale, in v magistralu pa so|| zopet vsi verzi tretje zedinjeni, le prvi verz: Poet tvoj itd. se ne nahaja v prvem sonetu, ampak je zadnji verz zadnjega soneta.

*) Opomnil priobčevalelj.

*) Levstik je tu najpoprej zapisal prvič „Kô/pe“, a / prečrtal, kar dá: „Kôpe“; takó je Prešerin res pisal v Poezijah I. 1847, na str. 127. A Levstik je tu zapisal tudi drugič „Kôpe“, vsled česar nastane tu nezmisel. Očitno da je L. mislil prvič „Kôpe“, a drugič „Kô/pe“.

*) Rokopis ima tu, dasi za piko, malo začetnico: prozaíst.

10) Rokopis nima tu na sklepu pike; dodal sem jo sam.

11) Rokopis prvotno: domovinski, kar je popravljen v gorensko obliko.

Vunder, te bodo morebit' ostale
Med njimi, ker njih poezije mile
Iz serca svoje so kali pognale.

Tudi tukaj se kaže, da je Prešerin dobro čutil svojo vrednost!

Enak sem pevcu, ki je Leonore
Pel Estijanke imenitne hvale

Ta pevec je Taso.

Kjer poroseno od ljubezni čiste,
Kali, kar žlahtniga je, žene zale,
Ko, ki budi dih pomladánski liste,

Od tamkej niso pesmi tvoje hvale,
Pomladi srečne, blagodarne tiste
Celčäs so blagih sapic pogrešale.

To je: [Moje pesmi] Pesmi [tvoje hvale] niso [iz tistih krajev,] [od tamkaj,] kjer [ljubezen] čista ljubezen rosí človeško sercé; da kar ima blazega v sebi, v kali poganja, kakor natora žene kali, kadar pomladánski dih [bu] liste budi. Moje pesmi so vedno pogrešale blazih sapic tiste srečne, blagodarne pomladi.

V tih verzih je vredno graje to, ker so verzi, kateri bi imeli vkupej stati, preveč raztreseni. Tudi ni[s] slovenski: poroseno od ljub. č. imelo bi se reči: porošeno s čisto ljubeznijo.||

Željé rodile so prehrepenéče,
De s tvojím moje bi imé slovélo,
Domače pesmi, mlo se glaséče.

To je: Da bi slovéle, domače pesmi itd.

Jim moč so dale rasti neveselo itd.

Te beséde so tako lepé, tako resnične, tako genljive, da morajo presuniti vsacega, kdor [k] ima kolikaj čutnega serca. Besede¹²⁾ so tako [srečno] dobro in po sreči ubrane, da je malo tacega v vsej poezii, kolikor se je pelo od Homerja do tih časov.

Lej! toraj je bledó njih cvetje velo,
In redke so, in slabe, n[aj]ebogljène.

Besede „nebogljene“ jaz ne umém, menda je gorenska in znači: „verk ü m m e r t“. Janežič pravi: „nebogljen“...¹³⁾ Gotovo je nemške korenike iz: folgen.

In gnale bodo nov cvét bolj vesélo itd.

To je [ta] krasno popisano, kako se spomladi v natori budi življenje! Opomniti je samo, da „zamuda“ je per licentiam poetarum, namesti: „zamuja“ in da: [je]: „brez truda“ kazí lepoto družih verzov, ker je vrinjeno samo zavoljo stika. Slavec in tudi nobeden tič ne poje, kader je truden, kader ga serce ne žene.||

Pri tej priložnosti zopet kaj iz slovnice. Slišal sem dr. Bleiweisa, da je rekel: Vselej nemčujemo, kader pri [lastn] prilozih drugo stopnjo narejamo z besedico bolj, n. pr. „bolj pridén“, namesti: „pridnejši, pridniši“.

Ni res, da [z] nemčujemo zavoljo tega; saj Nemci malo malo kdaj tako govoré in pišejo, toraj jih v tem ne moremo posnemati, pri nas pa ljudstvo res tako govori, vzlasti Dolenec, toraj tudi pevec svobodno¹⁴⁾ tako rabi, kader ga sili verz ali stik, in brezi skerbi naj bode zavoljo nemčevanja. Še celó Rimljanje in Gerki časi v pesmih tako ravnaajo, pa jim nihče ne šteje v greh. To pa je gotovo, da v prozi,

¹²⁾ Rokopis: besede ..., z malo začetnico za piko. „i“

¹³⁾ Tu je v rokopisu praznina; zakaj, ne vem. Morda je nameraval L. iz Janežiča tu sem pripisati nemški sinonim.

¹⁴⁾ Rokopis prvotno: slobodno, kar je L. prečrtal in popravil v: s[il]vobodno ...

ako se le more, raje delajmo drugo stopinjo praviloma brezi besedice „bolj“, ker po tacem¹⁵⁾ potu morda bi naposled celó izgubili čisto obliko druge stopinje. Samo véditi gré, da vsi prilogi pri nas celó ne morejo delati 2. stopinje brezi besedice bolj, in ti so: deležja zdanjega in minulega časa, n. pr. cveteč, rudeč, vroč, glaseč itd. [z] učen, spoštovan¹⁶⁾, dalje prilogi na [āt,] it, [ast] n. pr. častit, mestit, [mahljast, gabsnāt¹⁷⁾] dalje prilogi na ov in av n. pr. rázkov, starikov (ältlich) mladíkov (viele zweige habend) pritlikav, sničav itd. In morda še kaj tacih; pa saj uho pravega pisarja vselej samo lahko loči, kaj se more, kaj ne; kaj se smé, kaj ne smé.

Magistrale.

Kaj je magistrale v sonetnem vencu, tega ne bomo razkladali, ker vsaki bravec sam vidi, ako le hoče sonetni venec prebrati. Le to naj se pristavi, da v tem sonetu bi se ravno tako lahko po verstih [dol] navdol brale čerke pevca druzega imena, kakor se beró v spletenem vencu; ali pevec je tu nalašč prestavil besede, ker menda ni hotel, da bi svet precej vedil, komú na čast poje. In res néki se dve leti ni vedilo, kaj in kakó; potem so v semenišči zasledili čerke¹⁸⁾ njenega imena.

Comparativ.¹⁾

auch der vorhergehende
[b]at[] [h]er[] [f]re[] [b]en[]²⁾

G. Metelko uči: [stran 91.] „müssen doch die Franzosen und Italiener ihre ganze steigerung überhaupt mit einem solchen mehr und am meisten (piu bello, il piu bello; plus beau, le plus beau) bestreiten; während uns das „bolj“ (wie den Lateinern ihr „magis“, und den Griechen ihr μάλλον) nur bei einigen adjektiven aushelfen müssen.“ [Te besede so vzete iz Kopitarja.³⁾

Latinec mora⁴⁾ časi res pomagati si z besedico: „magis“, kar vé vsaki prvošolec, Gerki pa nikdar [ne] ní, da bi morali, ako nočejo sami za sebe; vender se nahaja tudi pri njih, ali redko, μάλλον, namesti pravičnega primerjavnika. Kaže, da g. Me-|telko [in Kopitar⁵⁾] té reči ni|sta| prav do kórena premislil|a, ko [je] sta pisal|a| slovnice.⁶⁾ Ne samo prilogi, ki se končavajo na: „č“, ampak še veliko družih je, da jim praviloma ne moremo delati primerjavnika; ti so:

¹⁵⁾ Rokopis pomotno: tacm ...

¹⁶⁾ Rokopis: špostovan, ...

¹⁷⁾ Morda je tu čitati: gobsnāt? Pisava je jako nerazložna!

¹⁸⁾ Rokopis: cerke ...

¹⁾ Naravnost genljivo je, kako zvabi Levstika tu sredi napora, ki mu ni kos, — ki vse kaže, da ga je tu že po sili opravljal v gotov namen, — njegova jezikoslovna ljubezen, da kar na mestu vplete v rokopis članek, ki nima s problemom nobenega stika. Kot značilno potezo za Levstika ponatiskujem tudi to dejstvo, kakor je izpričuje rokopis pred mano!

²⁾ Levstikova opomba, opomin samemu sebi, ob robu naslova.

³⁾ Kesnejši pristavek Levstikov na to mesto. Levstik misli tu seveda Metelkovo slovnico „Lehrgebäude der Slovenischen Sprache, Laibach 1825“, in pa Kopitarjevo „Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Laibach 1808.“

⁴⁾ Rokopis: mara; pač pisna hiba.

⁵⁾ Kesnejši dostavek, kakor gori stavek: „Te besede so vzete iz Kopitarja.“

⁶⁾ Prvotno: slovnico, ker je L. imel prvotno tu v stavku za subjekt le samega Metelka, ter je šele kesneje pristavil še Kopitarja.

na iv: bolje z bolj, kakor ne; n. pr.: milostiv, zapeljiv, ljubeznjiv, lažnjiv itd.*)

nekteri na „av“; n. pri.: plav, [pegav] boléhav (kar je prav za prav transgressiv) pritlikav, kerváv, berljav.

na: „ev (v)“⁷⁾ plitev, plésnjiv itd.

na: „ast“, na pr.: pegast, mahljast, rogovilast, štokljast, [plešast, gerbast, zijalast,] mízast (quergestreift), lisast, pasast, itd. itd.

na „p“ samo gorjup, beffer mit bolj.

na „án“, pijan, zaspán.

na „en“, zelen, rumen, blažen, vmetèn, [zu unter|f|eiden bon vméjten] trohnjen,

na „insk“, tatinsk, živínsk,

na: „čen“ varčen, zbircen, vedčen(čin)

na „at“ samo bogat, drugi ne, na pr. goràt, zobàt, voglàt, rogàt, košàt, kosmat, bradat, plečàt, itd.

Bolj se dalje mora jemati pri vsih deležjih zdanjega časa, n. pr. rudeč, vroč, cveteč, itd. [boječ, vlečèč itd.] in tudi pri prilozih na „ac“ na pr. domač.

dalje pri deležjih minulega časa delavnega naklona n. pr. vrel, zrel, gnjil, vél, stekel itd.||

pri deležjih minulega časa, terpéčega naklona, kaj bo druzega, pri vsih deležjih brezi razložka, n. pr. učen, češčen, znan, [itd] pošten, itd.

Na[s]posled vsi [sostavljeni] prilogi, katerih zadnji konec je nespremenjen[o] [ime] samostavnik, [ali glagol] n. pr. [sam] debeloglav, širokoust, černozob, serborit, dolgolas itd. [Ak] samopaš itd.

Ako pa zadnji del besede, namreč samostavnik je spremenjen, [da ima pritliklino], potem lahko delamo primerjavnike brez besedice bolj, n. pr. radovédén, dobrovoljin, praznováren, itd. itd.

Od zore srečen upaš do večéra,
De bo vid'joča njé podoba blaga.

„Vidijoc“, prav za prav: „videč“ znači: „sehend“ ne: sichtbar, toraj ta beseda tu ni prav rabljena; moralo bi stati: „vidljiva“.

Marskteri romar gre v Rim, v Kompostelje itd

Ta sonét ní izviren. Petrarka zdaj nemam pred sabo, ali opominjam se, da sem pred kacimi osmémí leti bral v njem ravno te misli v enem sonetu; samo da Prešerin je vzel namesti laških božjih potov domače. Da je Prešerin učil se Petrarka, to je gotovo, zatoraj mora dobro poznati ga, kdor hoče soditi našega pevca; toraj se jaz nisem postavil pisati mu kritike, ker do zdaj¹⁾ premalo terden v laškem²⁾ poetu.||

Ta sonet ima čerke rajnega živopisca (malerja) Matévža Langusa, sicer pa lepoglasja Petrarkovega malo in dosti ní dosegel. Uže prvi verz je terdokožen. Sicer je pa tudi težko³⁾ uméven. [Jaz menim, d] Da je ta sonet pisan

*) Bei diesen ist deswegen besser die Bildung mit *bolj*, weil sie wohltinkender ist u. weil [sic] mehrere davon sonst ein Ansehen bekommen, als ob sie das Transgressiv wären, zumal wenn sie vor der Bildungshilfe *iv* ein *lj* annehmen. 3. B. *čestitljiv*, *zadušljiv*, *zapravljiv*, *dvo|mljiv*, *sumljiv*, *pozabljiv* itd. (Levstikova pripomba.)

¹⁾ Levstik ima tu cirilski znak za staroslovenski polglasnik; ta znak bodi tu označen z ruskim „s.“

²⁾ Izpuščen je vsled pisne zmote tu pomožnik: *sem*...

³⁾ Rokopis: *laskem*...

⁴⁾ Rokopis: *tezko*...

Langusu, to je gotovo; ali kaj hoče povedati ž njim? Langus je moral biti Prešernov prijatelj, in menda je malal podobo njegove neusmiljene deklice, in Prešeren, ko je to zvedil, je hodil k njemu glédat vsaj podobo, ker mu ni bilo dano⁴⁾ viditi [njé] žive ljubice, kar je tako hrepenel. Po tacem potu ima ta sonét to le misel:

Kakor obiskuje romar božja pota, da bi vidil [senco unstranske] [nebeškega veselja] [rajskega življenja] senco, ktera je vtisnjena v oltarje; ravno tako vlečejo mene želje v tvoje (Langusovo) domavanje⁵⁾, da bi vidil drage device samo podobo, ki je le senca [njene] nebeške nje lepote, [po] [podobna] [enaka] goljufnim sanjam, v katerih ni resnice. Uže, ako ugledam samo podobo; serce manj ubadajo pušice skelečega obupa; ure imajo krajši tek in persi milše vzdihujejo.⁶⁾

Drugi razdólek je razlagavcu posebno težák.

[Romar hrepení gledati v podobah veselje rajskega življenja.] *Vtisnjeni** [namesti: „*vtisnjene*“] je gotovo tiskarjeva pomota, daravno je ni oznanil Prešeren med „*večimi pogreški*“[:]. [imelo bi stati] Ravno tako mora biti: „*vérne*“ namesti: „*vérne*“, ker se tu nič ne pravi: vérne mu želje ljubezni. Die Idee wäre⁷⁾ alfo die: Romar hrepení gledati v podobah veselje rajskega življenja. V podobah zasledí še le senco tiste || zarije⁸⁾, [kte] [ktera] [ki] jo ima unstranska [v oltarje vtisnjena] glorijska, [ki] in uže ta senca mu ohladi želje vérne ljubezni. Velike graje vredni so tu trije rodivniki zaporedoma, : [ker] „*sence, zarje, glorijske*“, ker jezik [delajo] temjio, in ker so neslovanski.

⁴⁾ Rokopis: daní

⁵⁾ Prvotno: domovanje . . . , kar je L. izpremenil v: domavanje.

⁶⁾ Prim. tu Lj. Zv. 1881, str. 568/70 (Fr. Levec, Langus in Prešeren. II.), kjer sklepa Levec svoj članek z odkrito pripombo: „Konečno še hvaležno omenjam, da sem ključ do tega soneta od g. Levstika prejel.“ Tu pa imamo zdaj Levstikov vir sam.

⁷⁾ Rokopis: wäre . . .

⁸⁾ Rokopis: [ž]zarije, . . .

Zadnja razdelka:

Ah, tako me [vlečejo] ukazavne želje [g] v tvoje domovanje, dragi Langus! da bi gledal podobo neusmiljene devíce, senco [njé] nebeške njé lepote, ki je podob — ⁹⁾ Grajati je zopet, da zadnja dva verza nista v pravi zvezi s prednjimi.⁹⁾

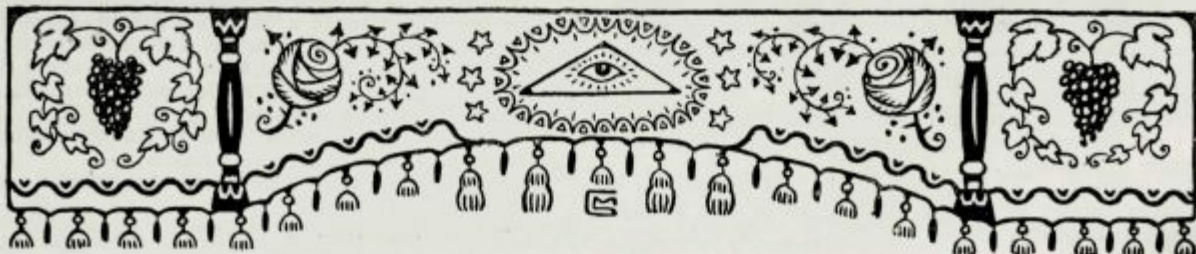
⁹⁾ Tu ima Levstik v rokopisu strm premor, prav tako kakor ga kaže natisek. Zdi se, ko da bi se bil L. tu že naveličal sam svojega pisanja.

⁹⁾ S tem stavkom končá rokopis, sredi strani in sešitka: kar dokazuje, da je Levstiku ostalo tudi to delo spet le fragment. Prenehal je sredi dela, a kar je izdelal, se nam je ohranilo vse. O vzroku prenehanja pa ni nobenega podatka. Ali so Levstika ustavili drugi nujnejši opravki? Ali ga je utrudilo le delo „za zaboj“, da se je naveličal sam napora? Ali pa je morda spoznal nedostatkost dela? Podatkov ni, — kaj bi z domnevami! A naj je bilo takó ali takó, nam je dandanes njegovo delo, dasi je le fragment, vendarle velezanimivo in zelo dobrodošlo. Kdo naj bi ustvaril dandanes tak dokument? In naravnost dragoceni so na mti prispevki kot izraz in dokument tistega naivnega duhá, tistega nekako intuitivnega, apriorističnega prizadevanja, ki si kar rokave zaviha ter se poloti dela brez vseh študij in priprav: docela takó kakor Stritarjev članek l. 1866, ne da bi le slutil skale in prepade in globočine morjá; — kar je bilo pri nas z vso resnostjo nekoč mogoče, a na vse večne čase pa poslej — vsaj ob Prešernu nikoli več ne! Nadaljeval ni Levstik tega svojega pričetka nikdar več, da bi ga dovršil v tej obliki. Vendar pa ni Levstikovo delo za Prešerna s tem nedokončanim člankom sploh prenehalo; rekel bi skoraj, da se je poslej šele prav začelo. Dejstvo je, da je Levstik pričel iskati virov; pričel polagoma študirati historično stran Prešernovega dela. In to je nova faza. In izpremenil je poslej tudi metodo, ter poizkušal — če ne razrešiti — pa vsaj načéti Prešernov problem v drugi, drugačni obliki: primerni njegovim sredstvom in njegovi — moči.

S to številko odlagam uredništvo „Slovana“ in izrekam najlepšo zahvalo vsem tovarišem-pisateljem za prijazno pomoč ter naročnikom in prijateljem lista sploh za naklonjenost.

V Ljubljani meseca novembra 1914.

Oton Župančič.

nostjo, nadaljuje z moralično strahopetnostjo in manjvrednostjo ter konča z narodnim renegatstvom. To nalogo je pisatelj izvršil z vso odkritosrčnostjo in brezobzirnostjo pravega realista.

Mladega uradnika premestijo v mal trg v Slovenskih Goricah, v eno tistih nemškutarskih gnezd, ki se vrsté ob jezikovni meji na Koroškem in Štajerskem ter segajo daleč v slovensko ozemlje samo, kakor trdnjave, od katerih naj bi prodirala in v resnici tudi prodira nemška sila proti Adriji. Ta mladi uradnik, kontrolor Škrobar, je lep, vesel fant, brezskrben, lahkomiseln, življenja željan in za življenje ustvarjen. Njegovo geslo je: „piti, ljubiti, peti!“ — vse drugo mu nič ni

mar. S takim geslom bi prav dobro izhajal kje na Kranjskem ali na Gorenjem Štajerskem; v zastrupljenem, okuženem ozračju nemškutarskega gnezda pa ga uniči prav ta lahkomiselnost, brezbržnost, ta površnost in trenutnost v značaju, mišljenju in čustvovanju. Sredi neštevilnih, veselih in žalostnih ljubezenskih prigod, sredi popivanja in prepevanja se plete in vije krog njega zmirom tesneje nevidna črna mreža, iz katere je naposled le ena rešitev — smrt.

To je okvir podobe. Na podobi sami vidimo poleg junaka samega brez števila oseb, zastopnikov vseh slojev in stanov, raznih političnih prepričanj, mnogoterih stopenj renegatstva, od mehkobe in mlačnosti do odkritega nemškutarstva; vidimo uradnike in učitelje, advokate in zdravnike, trgovce in posestnike — vso tisto trško družbo z njenimi malimi sovraštvi, malimi strastmi, z njenim malim obzorjem in njeno malo dušo, — družbo, ki človeka ne more na en mah ubiti, pač pa ga počasi, toda sigurno zastrupi, potegne v svoj zatohli, kužni zrak.

Žalosten je ta roman. Z neusmiljeno jasnostjo, brez fraz, brez patosa in brez solz nam razkazuje,

kaj da se godi ob naših severnih mejah,
kakšna da je tista velika „slovenska bol“,

o kateri govore časopisi dan za dnem. Na vprašanja, čegava da je krivda, kje da je pomoč, pisatelj nikjer ne odgovori naravnost, on sam stoji popolnoma v ozadju.

Kraigher je realist, zato je strogo objektiven, ne ponuja nikomur svojih simpatij in antipatij. Njegova naloga je bila „povedati, kar je“; s tem, da je to nalogo izvršil, je storil vso svojo dolžnost.

„KONTROLOR ŠKROBAR“ ni pisan za nedoraslo mladino. Pisatelj, dosleden realist, nam kaže ljudi, kakor jih je videl in poznal, ljudi s krvjo in mesom, čednostne in grehotne, čiste in umazane, — ljudi, kakor jih je pač življenje rodilo in vzgojilo. Pisatelj ne mara skrivati in olepšavati ničesar; on ne namiguje, temveč pripoveduje. —

Založnik podaje to knjigo slovenski javnosti v dobri zavesti, da ji izroča delo, ki ni samo literaren umotvor posebne vrste, temveč tudi odločno in pogumno narodno dejanje. Prepričan je, da bo slovenska javnost vedela ceniti poleg umetniške lepote in snovne zanimivosti romana tudi njega visoki narodno-politični in kulturni pomen.

ZALOŽNIŠTVO L. SCHWENTNER
V LJUBLJANI, PREŠERNOVA ULICA 3.

Ta naročilni list odpošljite v kuverti s 3 vinarско znamko

Založništvu L. Schwentner

v Ljubljani.

Podpisani naroči s tem izvod.....

Dr. Alojz Kraigher, Kontrolor Škrobar

2 zvezka, broširana K 8.— h, s poštino K 8.55 h

2 » eleg. vezana » 10.— » » » 10.55 »

Denar pošljem hkrati s tem naročilom.

Ime: Stan:

Bivališče: Pošta:

Kar ne želite, izvolite prečrtati.

P. N.

Usojam se vsem prijateljem „Slovana“ najvljudneje naznanjati, da prevzamem s prvo številko prihodnjega letnika uredništvo. Pozdravljam vse sedanje sotrudnike in naročnike in se obračam na tiste, ki še nimajo z listom stika, jako iskreno jih proseč, naj se uvrste v „Slovanov“ krog bodisi kot sotrudniki, bodisi kot naročniki. S pomočjo vsestranskega prijaznega sodelovanja se nadejam, da bo list zanimal in ugajal.

V prvem zvezku, ki izide 1. decembra t. l. pričnem priobčevati daljšo povest priljubljenega romanopisca g. dr. Iva Šorlija in duhovito delo Anatola Francea „Kuhinja kraljice Pedanque“. Sotrudništvo so mi dozdej obljubili še mnogi najboljši mlajši in starejši avtorji.

Naročnina znaša na leto 12 K, na pol leta 6 K, na četrt leta 3 K, za dijake pa je znižana na 10 K.

Priporočam se vsem ljubiteljem književnosti.

Milan Pugelj.

Ob začetku novega letnika.

S pričujočo številko stopa „Slovan“ pod novim uredništvom pred slovensko javnost. Urednik je pridobil za sodelovanje celo vrsto naših najuglednejših pisateljev vseh strok in smeri, prejel je toliko vzpodbujajočih pisem, da prevzema svojo nalogo resda s čustvom velike odgovornosti, a tudi s trdnim prepričanjem, da bo list pod njegovim vodstvom, ki mu ga je poveril pisateljski konsorcij, uspešno napredoval in stopnjeval med nami z misel za kulturne vrednote.

Ne bom pihal fanfar, ne obetam nič več in nič manj, nego mislim resnično izpolniti: orati domačo zemljo z vednim razgledom na kulturno sodobnost in preteklost slovansko in svetovno — kazati naše leposlovje, umetnost in znanstvo v proizvodih in nepristranski kritiki in poročati o duševnih pridobitvah tujine, zlasti naših plemenskih bratov. Zato prosim na tem mestu še enkrat prijazne podpore vseh slovenskih pisateljev in umetnikov, ki so dobre volje, naj mi po svojih močeh pomagajo, da se bo mogel list razvijati in s tem poglobljati našo duševnost.

Prosim pa tudi uljudno vse slovensko razumništvo, naj list, ki je sedaj prešel v last pisateljskemu konsorciju, gmotno podpira z obilnim naročanjem, kajti le tako bo mogoče naš mesečnik vsebinsko in tehnično vsestransko izpopolniti in dvigniti do zadovoljive višine.

Administracijo upravlja gospod Dragotin Hribar, uredništvo je na Bleiweisovi cesti 3/III.

Za pisateljski konsorcij „Slovana“
urednik.

